

H. II, 2. QK. 2, 2

(X1883317) Nat. 1, 30^a

IRMENSULA
SAXONICA,

II m
2895

Hoc est,

Eius nominis IDOLI, siue NUMINIS TUTE-
LARIS, apud antiquissimos SAXONES
paganos culti,

*Et à KAROLO M. Augusto per occasionem belli
Saxonici devastati,*

luculenta accurataq; descriptio, patriarum anti-
quitatum studiosis permultum
profutura,

Auctore

HENRICO MEIBOMIO,
*Poëta & Historico, acad. Iulia
professore.*

HELMÆSTADII,

Ex officina typographica Iacobi Lucij,

ANNO clō. Is. cXII.

KAROLVS M. AVG.

Reuerendissimis, nobilissimis, reuerendis, & cla-
rissimis Dominis,

Dn. ARNOLDO, Præposito, Dn. HEIDEN-
RICHŌ, Decano, Dn. FRIDERICO, Scholastico,
& toti CAPITULO cathedralis
ecclesiæ

HILDESHEIMENSIS,

Dominis suis gratiosis, S. D.

HERMENSVLAM, veteris Saxonix, verum
Deum adhuc ignorantis, commune & tu-
telare numen, siue Idolum potiùs, mitto
ad vos, Patres augustissimi. Quid? dicitis, tunc il-
lam ad nos, & nunc demum, quam ab annis plus
minus octingentis habemus in loco publico, con-
spicuo, sacro? Noui & vidi *antiquissimum hoc sine
dubio uniuersæ Saxonix monumentum*: vidi, inquam,
& suspexi. Nescio enim quâ occultâ dulcedine ani-
mos ingenuos adficiant istæ quales quales antiqui-
tatis vltimæ apud nos superstites reliquiæ. Certè
nos abs re dixit Nicephorus Callistus lib. 1. *Quic-
quid vetustate commendatur, id venerabile esse ne-
cesse est*. Et Hegesippus lib. 3. cap. 18. *Dulce est inter
maiorum versari habitacula, & veterum dicta fa-*

(a) 2

Et aq₃

Et atq; recensere memoriâ, atq; eorum inherere gratia.

Ad vos redeo, Patres spectatissimi, habetis quidē
Irmensulam, siue vt nos hodie loquimur, Armen-
sulam, verùm qualem ego nunc ad vos mitto, nun-
quam vidistis antea, ita nempe, pictâ & fictam, vt,
(confidenter hoc dico) nec *Parrhasius aut Scopas,*

Hic saxo, liquidis ille coloribus

Solers, nunc hominem ponere, nunc Deum.

meliùs eam representare potuerint. Sanè quantum
in me fuit, pro eâ exornandâ illustrandâq; excussi
omnia vetustatis nostræ adyta, sacraria & penetra-
lia: diligenterq; & cum curâ auctores inter se con-
tuli, neq; temerè recentibus, quantumuis magni
nominis famæq; viris, fidem adhibui: imò conie-
cturas eorum aberrantes, frigidas & ieiunas asserti-
ones, vel potiùs dormitantes oscitationes, non se-
mel notavi, reprehendi: eo duntaxat fini, vt quod
Plinius in præfatione historiæ naturalis habet, *obso-
letis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, du-
biis fidem redderem*, id est, vt Irmensulam, quasi ab
obliuione vindicatam, apertaq; in luce positam, nō
vobis tantùm, Patres religiosissimi, sed toti Ger-
maniae facerem quàm notissimam. Neq; soli, vt o-
pinor, Irmensulæ lucem fœneratus sum, verùm in
hoc

hoc commentario passim per oblatam occasio-
nem ea admiscui & adsperfi, quæ ad historiã com-
munis patriæ illustrandam non parum conducere
poterunt. Dicam quod res est, & cur id nolim? sæ-
pe mihi bilem mouent æui nostri historiographi,
qui plerumq; quicquid vel apud Crancium, vel a-
lium quempiam eius æui & classis scriptorem inue-
niunt, id statim cartis illinunt, proq; indubitato le-
ctori obtrudunt, nullâ institutâ prius discrepantiũ
auctorum collatione: non inuestigatâ antiquitate
superiori, degustatisq; fontibus, è quibus Cranciani
riuuli promanarunt: non inspectis Pontificum
max. bullis, Cæsarum diplomatis, Episcoporum
principumq; politicorum literis & instrumentis.
Quæ omnia hîc, tum industriè & sine fastidio inue-
stigari, tum cogitatè accurateq; adhiberi debent.
Veritatem enim, vt Terentiani verbis vtar,

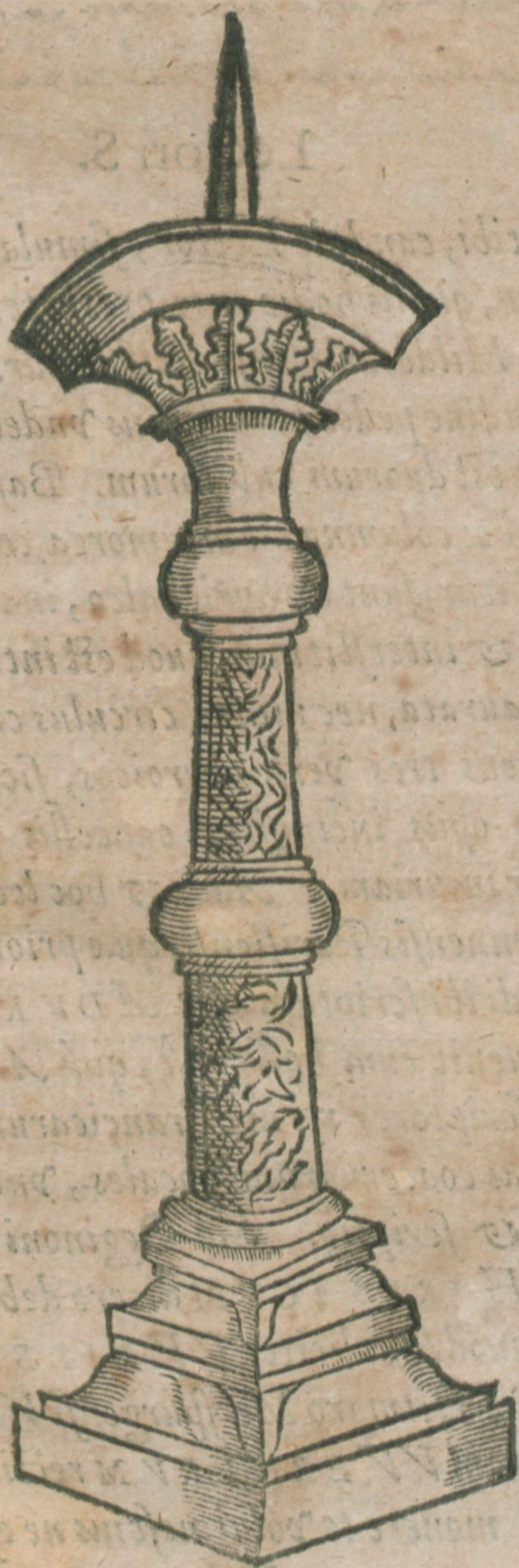
*Dumos inter & aspera
Scruposis sequimur vadis.
Fronte exile negocium,
Et dignum pueris putes:
Aggressus labor arduus,
Nec tractabile pondus est.*

Ego quod alibi conatus sum diligenter, in Irmen-
(a) 3 fulâ

fulâ etiam cum studio volui experiri. Quicquid
id est operæ & laboris, Patres augustissimi, patroni
gratiosi, vobis dico, consecro. Et quibus rectius
& meliori iure? Vestra est res mancipi Irmensu-
la, auctoritate magistratus supremi: per vos hospi-
tibus, quotquot eam peregrè aduenientes adspi-
ciunt, suspiciunt, etsi muta, quotidie inculcat me-
moriam inæstimabilis beneficij, quo Deus opt.
maximus vniuersam adfecit Saxoniam, ministe-
rio Karoli M. ab horribilibus fœdæ gentilitatis te-
nebris clementer liberatam. Suscipite igitur æ-
quis animis viuam & præsentem diuini muneris
testem, nouis nunc demum non tam coloribus pi-
gmentisq; , quàm historicâ descriptione non ina-
mœnâ superbientem, meisq; in illustrandâ patriâ,
eiusq; antiquitatibus eruendis honestissimis cona-
bus ex animo fauete. Helmæstadij ex academiâ
Iuliâ Kalend. Martij, anno 1612. qui est supra o-
ctingentesimum quadagesimus ab initio bel-
li Saxonici, & destructione fani
Eresbergensis.

uid
oni
iūs
u-
pi-
pi-
ne-
pt.
e-
e-
a-
is
i-
a-
ā,
l-
ā
-

HEIN

Lectori S.

N tibi, candide Lector, simulacrum *IRMENSU-*
LAE, qualis hodie ante presbyterium in summo tem-
plo Hildesheimensi conspicitur. Habet ea in lon-
gitudine pedes plus-minus undecim: circumferentia
proximè basin est duorum cubitorum. Basis ipsa constat è rudi
lapide siue topbo: columna est marmorea, coloris spadicei. No-
di, quibus ambitur, sunt ex aurichalco, inaurati duo, medius &
superior, sicut & interstitium, quod est inter hunc & coronam:
quæ & ipsa inaurata, nec minus circulus cupreus ei incumbens,
inscriptos habens tres versus heroicos, sicut meminimus infrà
cap 8. Totum opus incingitur cancellis ferreis dentatis, ne
quam patiatur iniuriam. Audi & hoc lector, inspectâ editio-
ne Adonis Viennensis Parisiensi, quæ prioribus longè emenda-
tior, deprehendi ibi scriptum esse *ADIRMENSUL*, quæ e-
nunciatio conuenit cum hodiernâ, quâ *ARMENSUL* voca-
tur. Primi scriptores rerum Francicarum, in vocabulis no-
stratibus multas coaceruarunt vocales, vnde pronuntiatio hor-
ridior, simul & scriptio. Sic Reginoni *HERIDIUI-*
CVM, quem *HARDVICVM* dicere debuisset, & *VVILE-*
NEBURG, quod simpliciter *VVEILBURG*, dicitur appel-
lare placuit. Sic Ditmaro Merispurgensi *VVIRINHARIUS*
scribitur, quem *VVERNERVM* rectiùs dixisset. Hæc
monere te volui, nescius ne esses.

Vale.

HEN-

HENRICO MEIBOMIO,

Poëta & historico Cl.^{mo} collega
honorando.

SIue Hermes fuerit, seu tristis creditus Ares,
Seu Manni pronepos, siue is qui fortibus ausis
Quintilio eripuit legionum signa, columna
Quem prope Eresbergi castrum gestabat in oris
Saxoniae veteris, gensq; imperterrita bello
Atq; tenax morum patriorum tempore Magni
Induperatoris, nati praestante Pipino
Martellum patrem ingenio referente, colebat,
Certè ipsus Genius fidei destructor, & imam
Perniciem quaerens hominum, tali arte misellos
Decipere & denso tenebrarum immergere coeno
Ausus erat. Veræ meruit praemia laudis,
Qui, domito multos parere negante per annos
Saxone, Zelotes in honorem numinis almi
Diruit eidolum, cultumq; euertit inanem:
Et tu MEIBOMI, nostræ decus Helmidos, ingens
Consequeris nomen, dum prisca hominumq; locorumq;
In lucem prodire iubes monumenta, silenti
Quæ penè obruerat nocte inuidiosa vetustas.
Nunc etiam quæ de statuâ, statuæq; columnâ
Hildesiae ad ripam seruatâ lenis Inistri,
Scire licet, per te fiunt illustria. Pergas
Ingenij plures similesq; his edere foetus,
Sic poteris nobis prodesse æuoq; sequenti.

RUDOLPHVS DIEPHOLDIVS,

Græc. litt. in acad. Julia professor.

(b)

Faucet

Auete linguis. Nunc iterum Dea
Opes retrusas Historicæ rei
A Eternitati consecrandas,
Protulit è pluteis Minerua

MEIBOMIANIS. Quis modus obsecro?
Quæ meta cursus? nonne tuum caput
Tot lustra nunc emensa trudent,
Tantaq; congeries laborum,
VIR CLARE, prestat? Scilicet vt solam,
Credente quondam nemine semina,
Fruges colonis atq; fructus
Purpureas inaratum in auras
Effuderat: sic mentis ager tuæ
Messem metenti fenerat vberem,
Humedus vltro, floridoq;
Germinare luxuriare fuetus.
Quid Dædaléum non faciat caput?
Mensq; illa sacro cocta scientiæ
Phœbo; cui cœlestis indit
Particulam genij Prometheus.
Hinc lucubrata, non sine Namine,
Tot pagina, & tot scripta, per entheos
Antiquitatum quæ recessus
Ducta, frequentius edidisti.
Votiva ob illud carmina se tibi
Debere dicet, dicet amabili
Pæane te passim iuuentus,
Philosophis operata Sacris.
Et nostra, quamuis rustica, Pieris
Votum reponit: Te bona faustitas
Beetq; fortunetq; , nunquam
Nominis inq; tui inuolutam
Errore telam texat aranea:
Viuat LIBELLVS; viuat, & annuo
Cum solis ac lunæ meatu
Perpetuas agat ipse luces.

M. Henric-Julius Strubius VVolferbyr.

CATALOGVS AVCTORVM
Veterum & recentium, qui in hoc com-
mentariolo allegan-
tur.

M. Adamus Bremensis.
Ado Viennensis.
Aeneas Silvius.
Aimoinus monachus.
Albertus Crancius.
Albertus Stadenfis.
Andreas Althamerus.
Andreas Velleius.
Annales Francici
Astronomo auctore,
Canisiani.
Fuldenses.
Antonius Corvinus.
Antonius Mökerus.
Athenæus.
D. Augustinus.
Beatus Rhenanus.
Beda.
Bernhardus Luderus.
Cæsar Baronius.
Caspar Bruschius.
Caspar Peucerus.
Centuria Magdeburgenses.
Christianus Cleinsorgius.

Christophorus Enzelius.
Chronicon
Belgicum magnum,
Coloniense,
Corbeiense,
Saxonicum vetus,
Saxonicum rithmicum
Thuringicum.
Conradus Fontanus.
Conradus Ursbergensis.
Cornelius Tacitus.
Cyriacus Spangenbergius.
David Chytraeus.
Diplomata Imp. Germanicor.
Ditmarus Merseburgensis.
Dominicus Dreuerus.
Eginardus.
Ernestus Brotusius.
Erpoldus Lindenbruch.
Ertovicus Ertmannus.
Felix Faber.
Georgius Fabricius.
Georgius Hahn.
Georgius Spalatinus.

(b) 2

Geor.

Georgius Torquatus.
Gobelinus Persona.
Henricus Buntingius.
Henricus Pantaleon.
Hepidanus Sangallensis.
Hermannus Contractus.
Hermannus Hamelmannus.
D. Hieronymus.
Hieronymus Henninges.
Huldricus Mutius.
Ioannes Auentinus.
Ioannes Boëmus.
Ioannes Cuspinianus.
Ioannes Goropius.
Ioannes Letznerus.
Ioannes Nauclerus.
Ioannes Neouvaldius.
Ioannes Trithemius.
Isidorus Hispalensis.
Iustus Lipsius.
Lambertus Schafenburg.
Liber de canonizatione
Karoli M. ms.
Marcus Wagnerus.
Marianus Scotus.
Marquardus Freherus.
Martinus Crusius.
Martinus Lutherus.

Matthaus Dresserus.
Melchior Heiminsfeldius.
Otto Frisingensis.
Paulus Diaconus.
Paulus Langius.
Petrus Albinus.
Petrus Mersæus.
Petrus Pithæus.
Philippus Melanthon.
Regino Prumiensis.
Reinerus Reineccius.
Richardus Bartolinus.
Rosuizha Poëtria.
Rudolfus Hospinianus.
Sebastianus Munsterus.
Sigebertus Gemblacensis.
Simon Schar dius.
Speculum Saxonicum.
Suffridus Petrus.
Suidas.
Theodoricus de Niem.
Velleius Paterculus.
Veteres cantilena Saxonica.
Vita Karoli M.
descripta carmine,
edita à Pithæo.
Vernerus Roleuincius.
Videchindus monachus.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.
DE IRMENSVLA IDOLO
Saxonum primario.

IN *Idolis* maiorum nostrorum, quæ
Karolus Francorum rex, re & nomine Magnus,
Saxoniam cum exercitu ingressus, passim in-
uenit, princeps fuit IRMENSVLA, siue vt Ge-
orgius Fabricius Origin. Saxonicar. lib. 2. & 4.
Irmensulum, numen gentis tutelare & commune.

Ab antiquis rerum Germanicarum Scriptoribus voca-
bulum hoc non vno eodemque modo enunciatur. Annales
Francici Fuldenses, & diuersi ab his, ab astronomo, Ludouici
Pij Imp. domestico, perscripti, ad annum Christi 772. habent
Irmisul. Hos sequuntur Ditmarus Mersburgensis lib. 2. Ai-
moinus de gestis Francor. lib. 4. cap. 69. Lambertus Schafna-
burgensis, Hermannus Contractus, Conradus Ursbergensis,
omnes ad annum 772.

Modicè variant, Adamus Bremensis, qui in historiâ ec-
clesiasticâ lib. 1. cap. 6. primæ editionis *Irmindsul*: Albertus
Stadensis, qui *Erminsul*: & auctor vitæ Karoli M. à Pithœo
editus, qui *Ermensul*: cum hoc facit Ioannes Trithemius de
Origine Francorum.

Alij in initio vocis aspirationem habent: ex quibus Re-
gino *Hermansaul*: Sigebertus Gemflacensis *Hormensul*: V Ver-
nerus Roleuincius de laudibus antiquæ Saxon. parte 2. cap. 3.
Hermesuel: liber MS. de canonizatione Karoli M. & Chroni-
con Belgicum magnum *Hermensul*.

A

Chroni-

VT

Chronicon Saxonicum vernaculâ linguâ perscriptum, & Moguntiaë anno 1492. excusum, ab omnibus discedens habet *Armensul*, quam enunciationem etiam hodie retinent veteris Saxonie incolæ, aliæque *Ἄρμηνσουλ*, de quibus infra, approbare videntur.

Vocabulum *Irmensul* ex duabus dictionibus compositum esse nemo inficias ibit: de vtraq; controuertitur. Posteriorem nonnulli designare volunt cippum, siue columnam, quam Saxones *Sül* siue *Suel*: superiores Germani *Saul*/ siue *Seul* appellant, vt *Irmensula* sit idem, quod cippus, siue columna, *Irmo* siue *Irmino* idolo sustinendo deferuiens.

Alij ex *Sül* faciunt *Sal* siue *Saal*/ quod significat aulam siue basilicam, vt *Irmensala* sit deatri illius aula siue basilica. Huius sententiæ auctor est Auentinus annal. Boior. lib. 1. & 4. suffragantur Dresserus millenario 5. Spangenbergius Chron. Saxon. cap. 73. •

C A P V T II.

De sede & domicilio Irmensulae.

IDoli huius templum, siue basilica fuit in veteri Saxoniam, quæ hodie *VVestualia*: non tamen ad ripam *Visurgis* (quem annales Fuldenses *Visuracham*: Poëta ἀνάσσει & vitæ Karoli M. *VVisuram* nominat) vt Ado Viennensis autumat: neq; ad fontem *Lippia*, vt Marcus VVagnerus in vita Karoli M. opinatur, nec etiam ad *Ruram* fl. vt Letznerus in historia Karoli M. cap. 21. affirmat, sed in ripâ *Dimela* fluminis.

Locum istum annales Francici, Aimoinus, Contractus, auctor vitæ Karoli M. à Pithœo editus, Poëta anonymus, quem Reineccius euulgauit, Albertus Stadenfis, Ioannes Trithemius, & alij, *Eresburg* appellant.

VVide-

Videchindus Corbeiensis lib. 2. Regino lib. 2. Sigebertus Gemblacensis ad annum 772. & 941. cum aspiratione scribunt *Heresburg*: quos in historiâ Ottonis M. secutus Vrsbergensis præter causam à Fabricio inscitia accusatur. Fragmentum annalium Francicorum editum ab Henrico Canisio habet *Heresberg*.

Istam orthographiam credo ex more ætatis mediæ profluxisse. Nam familiare erat scriptoribus uti aspiratione in initio, in medio & fine. Testis Auentinus annalium lib. 1. in nomenclaturâ operi præfixâ, ubi hæc eius verba: *H. aspiratio crebrior maioribus nostris, præcipuè superioribus Germanis. Vsi sunt in principio, medio, fine. L. quoq; aspirarunt, & duriuscule è gutture pronunciarunt. Celte ch. esse crediderunt.* Hæc ille. Dabo exempla: annales Fuldenses ad annum 775. nominant pagum *Liedbechi*: hunc Poëta anonymus nominat *Hlidbeki*. Regino ad annum 784. habet *Hofualos*, qui in vitâ Karoli M. *Ostuali*. Annales Fuldenses & Regino ad fluuium *Obacrum* (intelligunt *Ocrum* nostratem) nominant locum quendam *Horheim*, qui in vitâ Karoli M. *Oraim*, hodie *Orem*. Annales Francici scribunt *VVabarna*: poëta anonymus *VVara*. Sed ista obiter.

Ditmarus Merseburgens. lib. 1. habet *Merseburg*: quem sequuntur, Gepidanus cœnobita Sangallensis in annalibus rerum Alamannicarum, continuator Reginonis, Roleuincius: etsi hic etiam vocet *Ariburgum*, (ex quo Hamelmannus perperam *Arnsburgum* facit) Chronicon Saxonicum vetus habet *Marsburg*.

Gobelinus Persona in Cosmodromio ætate 6. cap. 38. & Crancius Saxon. lib. 2. cap. 9. scribunt *Eresberg*.

Solum Chronicon rithmicum MS. ante annos plus minus 330. exaratum, habet *Mersberg*, quæ appellatio adhuc hodie durat, ut dicemus infra.

A 2

Est

Est & hæc vox è duabus dictionibus composita: quarum prior similiter in enunciatione variat. Quidam respicientes ad montem ipsum, scribunt *Eresberg*: alij ab arce, siue propugnaculo monti imposito, quod Germanis à Græca voce $\pi\acute{\upsilon}\rho\gamma\omicron$ burgum, fecerunt *Eresburg*, & per aspirationem *Heresburg*.

Gobelinus, loco antea citato, nomen *Eresberg* (eam orthographiam nos deinceps retinebimus) natum vult à religione, quòd illuc è totâ gente Saxonica cotidie sacrificandi, oracula petendi, votiq; soluendi causâ multi confluerent: vt *Eresbergum* idem sit, quod *mons venerationis*, qualis olim in *Silesiâ* fuit *mons Silensis*, à quo tota regio denominata est: eruditi *Sabothum*, vulgus hodie *den Zottenberg* / appellat: de quo vide *Ditmarum Merispurgium* lib. 7. & commentariolum nostrum de Pagis Saxonice.

Idem tamen Gobelinus aliam adfert notionem, ac *Heresbergum* ab *Herâ*, quæ Græcis $\eta\epsilon\alpha$, Latine Iuno, dictum meminit. Cultam autem à priscis Saxonibus *Heram*, persuasumq; fuisse vulgo, demonium istud, illis diebus, qui inter festum Natiuitatis filij Dei, & diem Epiphaniæ intercedunt, per aërem volitare, siquidem apud gentiles aër Iunoni cesserit: conferre etiam se inuocantibus omnium rerum temporalium abundantiam, idem ex relatu seniorum affirmat. Repetit ista Crancius, sed vt auctorem dissimulet, quod ipsi familiare. Meminit etiam huius Christophorus Encelius in *Chronico veteris Marchie*.

Merispergi appellationem idem Gobelinus recentiore affirmat, vel $\epsilon\upsilon\phi\omega\nu\acute{\iota}\alpha\varsigma$ causâ, ad sonum inhonestiorem euitandum introductam: vel quòd Mars bellipotens $\mu\epsilon\tau\grave{\iota}\ \omicron\pi\lambda\omicron\chi\alpha\epsilon\eta\varsigma$, quem Saxones militiam & graue Martis opus cotidie & non infeliciter exercentes, venerentur, sub nomine *Iirmi*, vel *Iirmi*, significari creditus sit.

Cran-

Crancius in Saxoniam loco supra citato, montem *Eresberg* à castro, siue propugnaculo *Mersburg* distinguit, quam bene iudicent eruditi. Idem præter rem disputat, an *Mersburgum*, siue *Eresbergum*, fuerit in veteri Saxoniam, vel ad *Salam* Thuringiæ fluum, ubi hodie quoq; vrbs Episcopalis *Mersburgum*, (cui nomen non à *Mars*o prisco isto Heroë Teutonico: neq; à *Merovvigo* Francorum rege: verum à loco depresso vt Petrus Albinus in progymnasmat. historiæ Saxon. pag. 70.) cum Chronicon Saxonicum vetus disertè rem definiat his verbis: *Hæc erat forma Idoli Martis Marsburgi, quod Karolus M. destruxit in VVestualia.* Accusat idem Crancius præter meritum scriptores Gallicos, quòd perturbatè rem explicent, omnia confundentes: certè annales satis plani, & si quid hæc dubij, ex solo *VVidechindo* tolli potest. Is enim bellum civile, quod Otto M. Cæsar cum fratre *Dancmaro* (*Ditmarus* lib. I. vocat *Tammonem*, quod idem esse alibi monuimus) gefit, describens, deq; eodem *Eresberg* loquens, non in *Thuringia*, sed in *VVestualia* bellatum ostendit. Meminit enim villæ *Stela*, qui locus etiam hodie superest è regione *VVerdenæ* monasterij Imperialis ordinis *Benedictini*: meminit præsidij *Badilici* (*Rosuita* poëtria & monialis *Gandersheimensis* in panegyrico de gestis Ottonis M. per errorem *Badulinum* nominat) quod hodie *Bellick* dicitur, infra Ruden opidum ad *Ruram* fluum. Crancius Saxoniam lib. 3. cap. 15. toto cælo errans ex *Badilico* *Bardevvicum* facit, quem errorem non errasset, neq; *Spangenbergium* & *Buntingum* in eundem pertraxisset, si *Reginonem*, vel *Vrspergeniem* inspexisset. In hoc propugnaculo captus est *Henricus Rixosus*, Aucupis F. Ottonis M. Imp. frater germanus, adolescens, ab hoste non principis, sed mancipij more tractatus. Præterea scribit *VVidechindus*, & ex eo repetit *Gobelinus*, *Dancmarum* perduellem casum esse

esse *Eresbergi* in templo *San-petrino*, olim à *Leone* Papâ eius nominis tertio consecrato. Nullibi autem legitur, Leonem Papam ad *Salam Thuringicum* penetrasse: sed in Saxoniâ, & quidem *Padibornæ*, cum Karolo M. fuisse, scribunt annales Francici Fuldenses ad annum 799. Repetunt, auctor vitæ Karoli M. Pithœanus, Regino lib. 2. & Marianus Scotus: nec reticet Crancius metropol. lib. 1. cap. 2. Quas verò præterea ecclesias in Saxoniâ consecrarit Leo Pontifex, commemorat Theodorus Niemijs, primò *Verdensis* ad Alarim, deinde *Camera-censis* ad Scaldim in Belgio Episcopus, lib. de iure & priuilegijs Imperij: & post eum Roleuincius antiquæ Saxonix parte 2. cap. 9. in quibus ille expressè templum in monte Martis inculcat. Neq; etiam hoc loco scrupulum iniicere nobis debet, quòd *Mersburgum* ad *Salam* fluuium habuerit templum Sancto Petro consecratum, eiq; adiunctum collegium monachorum familiæ Benedictinæ, quod idem de nostro *Eresbergo* scribitur. Nam Salanum illud cœnobium longè post, tempore nimirum Henrici 4. anno 1091. ab eius loci Episcopo *Vverno* fundatum, & ab *Adelgoto* archiantistite Magdeburgio, *Vverneri Velthemij* ex *Gisela*, *Vviperti Balsamix* & *Gatersternij* sobole, filio, consecratum est, vt refert Ernestus Brotufius in Chronico Mersburgensi, & Caspar Bruschijs in descriptione Salæ fl. MS. Sed de Eresbergensis templi inauguratione nos infra plura.

CAPVT III.

De fano Eresbergensi & Irmensulæ
destructione.

IN *Eresbergo*, quod annales Fuldenses, Regino, Aimoinus, Gobelinus & alij *castrum*: Poëta *ararvum* & auctor vitæ Karoli

roli *castellum*: VVidechindus & Ditmarus *urbem* nominant, fuit fanum, siue delubrum, religione augustum, magnitudine ingens, structurâ operosum, splendore magnificum, diuitijs inclytum. Roleuincius de eo sic: *Multa dicuntur de fortitudine istius loci, deq; structurâ & columnarum pulcritudine, atq; decore illius fani.*

In templo ipso columnæ cuidam marmoreæ impositum erat ————— *Simulacrum, quod vocitabant*

Irminsul, cuius facturâ, simulq; columnâ

Non operis parui fuerat, paruiq; decoris.

vt Poëta in vitâ Karoli.

Hoc simulacrum siue idolum ita describit Crancius Saxon. lib. 2. cap. 9. *Erat armati toto corpore effigies, cuius in dexterâ signum militare (nostri vexillum vocant) præferens rosam: cuius breue momentum & facilis ortus & interitus, ita euentus præliorum. In sinistrâ libram expandit, dubiam pugnantium sortem, facile huc illuc inclinantem: pectus in erme vrsu præferebat, interritum bellatorum animum insinuans. In clypeo leo, qui bestijs imperitat, inuictum ad fortia facta impetum monstrat: floribus consuto campo in quo stabat, quod nihil iucundius solet videri fortibus, quàm in acie virtutem ostendere.*

Georgius Fabricius Originum Saxon. lib. 6. breuius hoc modo depingit: *Imago statuæ erat vir armis terribilis, & gladio accinctus: in galeâ stabat gallus loco conis: in thorace expressus vrsus: in clypeo leo. Manu dexterâ ferebat vexillum, cum insigni rosa rubea: in sinistrâ lancem æquilibrem, quæ item in clypeo spectabatur.*

Idem Originum lib. 2. hanc habet descriptionem: *In eâ statuâ hominis armati imago erat, cuius galeæ gallus insidebat: thoraci insculptus vrsus: clypeo de humeris dependenti leo: dexterâ vexillum tenebat cum insigni rosa agrestis, sinistrâ lancem æqualem. Hæc tam Crancius, quàm Fabricius, ex Chronico veteri Saxon-*

Saxoni-

Saxonico Moguntiaë excuso, vbi tamen tum descriptio, tum explicatio proluxior.

V Vernerus Roleuincius antiquæ Saxonie parte 2. cap. 3. sic depingit: *Erant in statuâ Hermensuel quatuor imagines, scilicet, Martis, Mercurij, Herculis & Apollinis, sed tamen à Marte, tanquam principaliore denominabatur locus. Hoc erat vastissimum Idolum totius Saxonie.*

Adamus Bremensis historiae ecclesiasticae lib. 1. cap. 6. scribit simpliciter, fuisse *truncum ligni non parue magnitudinis erectum in altum sub diuo.* Quæ verba repetit Ursbergensis paginâ 193. & ex eo Ioannes Boëmus Aubanus de moribus gentium lib. 3. cap. 13. Chronicon Saxonicum vetus addit Idoli huius effigiem in reliquis etiam Saxonum templis depingi solitam.

C A P V T I I I I.

De sacerdotibus eius loci, & sacrorum more.

QVæ apud Eresbergum sacrorum fuerit religio, qui ritus, quæ cerimonie, propter supinam turpemq; mediæ ætatis scriptorum negligentiam, qui (vt doctissimus vir Ioachimus Camerarius commentario ad Chronolog. Nicephori præclarè scribit) *quasi posteri tum presentes essent, atque omnes, æque vt ipsi, quæ exponerent, explorata haberent, ita nihil explicatè, nihil distinctè retulerunt,* pauca admodum commemorare nobis licebit. Hoc enim, partim ex incolarum quasi per manus traditis relationibus, partim ex veterum schedarum fragmentis solummodo constat, sacerdotes vtriusq; sexus magno numero templo adfuisse: ex quibus foeminae fortibus diuinatorijs ad oracula excudenda, abdita atq; abstrusa eruenda, suscepto-

Sceptorumq; negociorum exitus prænoscendos: viri sacrificijs hostijsq; offerendis vacabant. Sed nec hi à politicis negocijs abstinebant, imò se illis maximè ingerebant, quod tamen, nec principes ipsi, neq; populus agrè ferebat: cùm persuasum haberent, quicquid illi agerent, tanquam supremi numinis ministri & hierophantæ, id nunquam felici secundoq; euentu cariturum. Erat tum temporis Saxonia omnis diuisa in *pagos*, incolæ *Gomen* nuncupabant: pagi verò singuli suos habebant præfides, quos *Gowgrauen* / hoc est, districtus istius iudices dicebant: hi omnes à sacerdotum Eresbergianorum collegio consuetudine inueteratâ constituebantur. Similiter mystæ illi designabant iudices agrarios, qui annuatim statis diebus iudicia rusticana sub dio exercentes, controuersias inter agricolas de nemoribus, agris, pascuis, hortis, fontibus, riuisq; decidebant. Satis & hoc constat, istum iudicandi morem in *cis-Veserana Saxoniâ*, & cum primis istis in locis, vbi postea dynastiæ *Göttingensis*, *Northemiana*, *Catelnburgensis* & *Lutterbergia* floruerunt, frequentatum: horumque tractuum iudices rusticanos auctoritatem suam à collegio Eresbergensi accepisse. Erant autem, vt rem persequamur, huiusmodi iudices certo in loco sedecim, omnes honesto loco nati, vitæq; & famæ inculpata. Qui natus maximus inter collegas, *Gravius*, quasi primarius iudex: minimus *Frono*, id est, minister, reliqui *Freyerichter* / hoc est, liberi iudices, indigitabantur. Huiusmodi collegium iurisdictionem habebat in familias septuaginta duas, & simul in singularum fundos & possessiones, eamq; quoties opus exercebant. Singulis annis bis, nimirum mensibus Aprili & Octobri, tam iudex primarius, quàm minister, quos diximus, Eresbergam ibant, ibiq; duos cereos & numos nouem offerebant, eo fini, vt numine tutelari placato vterentur, rerumq; suarum successu secundo-

cundiore gauderent. Si quis ex sedecim-viris illis isto anno viuis excessisset, id collegio sacerdotum indicabant, aliumq; substitui rogabant. Is ex septuaginta duobus istis, in quos iurisdictionem habebant prædicti, à sacerdotibus Eresbergensibus eligebatur, sic tamen, vt legati in consilium adhiberentur. Qui domum reuersi, adiunctis sibi ex collegio alijs duobus, sub dio ante ædes designati septies sonorâ voce electionem noui iudicis populo denunciabant: & hæc erat eius inauguratio. Iidem sacerdotes, quoties præliandum erat, statuam sui deastri columnæ detractam in aciem ferre, & à pugna captiuos, quiq; ex suis segniter rem gessissent, vinctos verberatosq; poenis afficere solebant. Cuius rei meminit vetus cantilena, in quâ regis cuiusdam Saxonici filius propter infelix prælium sacerdoti se mactandum tradi miserabilibus conqueritur modis:

Sol ich nun in Gottes fronen Hende/
 In meinen aller besten Tagen/
 Geben werden vnd sterben so elende/
 Das muß ich wol höchlich klagen.
 Wenn mir das Glücke süget hette/
 Des Streites einen guten Ende/
 Dorffte ich nicht leisten diese wette/
 Neken mit Blut die hire wende.

Hic notandæ locutiones & verba hodie rara vel defita. **Wette leisten** antiquis Saxonibus erat satisfacere pro delicto: lueri supplicium culpæ debitum. Vnde hodie iudices rerum criminalium pronunciant, **Er ist dem Keyser eine Wette schuldig.** Hire maioribus nostris idem quod sacrum, sine dubio ab *ie pgs* Græco. In epitaphio Henrici vltimi Comitis V Vernigero-densis,
 Do was de Hire sünste Erasmi vire.
 hoc est, Erant tum feriæ diuo Erasmo sacræ. Postremò sunt,
 qui

qui scribant, antiquos Saxones, & cum primis militares homines, certis iisdemque solemnibus & festiuis diebus, armis indutos, aut etiam cataphractos, gladijsque accinctos, dexterâ verò cœstus ferreos vibrantes, alternis circa Idolum patrium obequitare, interdum equis descendentes in genua procumbere, cernuos preces suas demurmurare, opemque hoc modo præsentem, & in bello secundam fortunam efflagitare solitos. Quæ res frequentata abijt in consuetudinem, vt etiam ex locis procul disitis peregrini subinde aduenirent auxilium petitum, deuotionem suam numini tutelari anathematis strenisq; ostendentes.

CAPVT V.

Quem Deum Irmensula representarit, & cuius memoria sit erecta.

CVius honori, vel memoriæ Irmensula erecta sit, aut quænam ex veteribus Deastrum retulerit,

Historici certant, & adhuc sub iudice lis est.

Adamus Bremensis *Irmindsulam* Saxonibus patriâ linguâ idem esse vult, quod Latinis *uniuersalis columna quasi sustinens omnia*. Repetit hæc totidem verbis Ursbergensis pagina 193. Ad illam sententiam alludit Crancius in Saxoniâ loco sæpè dicto: *Irmensul interpretantur nonnulli statuam publicam: Coniici permittitur dictam Idermansuel / quasi commune profugium & asylum omnium, & Martem communem, qui in prælio diu vagatur incertus, diu dubius, quò ponat victoriam*. Hæc Crancius, cuius sententiæ subscribit Antonius Coruinus Theologus, & auctor notarum ad Conradum Urspergensis paginâ 172: meminit Sebastianus Munsterus lib. 3. *Cosmographia*. Quòd

verò Crancius *Martem communem* vocat, id cum Græcis & Latinis conuenit: illis enim *ἀεὺς κοινὸς*: his istâ appellatione nihil frequentius. Videatur Cicero Philippicâ II. Liuius lib. 7. & 8.

Gobelinus loco, quem diximus, opinatur Irminfulam fuisse *statuam Mercurij*, quem affirmat à Saxonibus cultum: non tamen cum Romanis *Mercurium*, vel cum Longobardis *Godanum* (à quo vocabulo adhuc hodie VVestualis dies Mercurij *der Godenstag* nominatur) sed *Hermem* vel *Irminum* appellatum fuisse: & *Irminfulam* esse idem, quod *statua Hermis*, id est, Mercurij. Huic sententiæ suffragatur Andreas Althamerus commentario in Cornelij Taciti Germaniam: Martinus Crusius annalium Sueuiæ parte I. lib. 12. cap. 1. Meminit similiter Munsterus.

Roleuincius *Merspurzum*, quod vocat, interpretatur *castrum Martis*: cum quo facit Theodoricus Niemijs his verbis: *In opido montis Martis, ubi antiqui Saxones Martem pro Deo coluerunt.* Huc etiam spectat, quòd Roleuincius pro Eresburgo *Arisburgum* scribit, siquidem Mars Græcis *ἀεὺς*. Ab hac opinione non abhorret Georgius Fabricius Origin. lib. 2. vbi *Irminum Martem* fuisse dicit: alibi tamen ita recedit, vt in principio libri 2. Mercurium intelligat: libro 4. in dubio relinquat, Martemne an Mercurium Irmensula repræsentarit. Gobelinus errorem hîc statuit, ortum ex VVidechindo Corbeiensi, qui falsò affirmarit, Martem Græcis dici Hermem vel Hermetem, cum is sit Mercurius, teste Augustino lib. 7. cap. 14. de C. D. & Isidoro Etymolog. lib. 8. cap. II. quos allegat. Idem addit recens esse nomen montis-Martis: reclamare, diplomata, priuilegia, aliaq; instrumenta publica, ab annis 400. scripta. Verum quia auctor hîc prolixus est & accuratus in descriptione Irmensulæ, integrum locum ex cap. 38. ætatis sextæ

sextæ adscribam. Anno regni sui secundo (Karolus) congregato
 generali VVormatiæ conuentu, Saxoniam bello aggredi statuit, eam-
 que sine morâ ingressus, cuncta ferro & igni depopulatus, castrum
 Eresburg, quod modo mons-Martis dicitur verbis Latinis, cepit, &
 Idolum, quod à Saxonibus dicebatur Irminseul, destruxit, & deinde
 usq; ad flumen VVeseræ accedens, recepit à Saxonibus obsides 12. &
 recessit. Sciendum est de hoc Idolo Irmenseul, quod Mercurius apud
 Græcos Hermes dicitur: & quia Saxones olim sunt de Græcis exorti,
 ut suprâ dictum est, hunc Mercurium secundum linguam Græcam,
 quasi honorabiliori nomine Hermin seu Irmyn nominabant: quam-
 uis idem Mercurius vulgo Godan, quasi bonum faciens (iuxta quod
 linguâ Latinâ ipse quoq; Stilbon, quasi stillans bona dicitur) seu
 mutatâ literâ VVodan, apud incolas regionis illius, quam Saxo-
 nes occupabant, dicebatur. Vnde dies Mercurij apud eos **Godens-**
tag prout superius dictum est, nominabatur. Vnde legitur in gestis
 Longobardorum, quod Longobardi, dum adhuc gentiles erant, Go-
 dan Deum, quem Romani Mercurium appellabant, speciali venera-
 tione colebant, ex eo, quod operâ eius primum bellum, quando de se-
 dibus suis egressi fuerant, quas sub nomine Romulorum primò possi-
 debant, contra VVandalos feliciter egerunt, & nomen Longobardo-
 rum sibi ab eo inditum crediderunt. Cumq; postea de Pannoniâ ver-
 sus Italiam intendebant proficisci, Saxones, tanquam speciales ami-
 cos & fortes bellatores, sibi subsidium, seu verius in consortium, per
 legatos venire postulabant. Qui ad eos cum magno exercitu ve-
 nientes, similiter cum eis Italiam inuaserunt. Vnde Saxones adhuc
 pagani eiusdem religionis cum Longobardis fuisse videntur, & De-
 um illum, cuius ope res Longobardorum prosperari credebantur, spe-
 ciali cultu venerabantur: quamuis fortè ante illa tempora speciali
 cultu ipsum Mercurium venerari soliti erant, ex eo, quod Mercu-
 rius Deus sermonum dicebatur, & Græca lingua inter alias linguas
 clarior existit. Et hoc maximè videtur ex eo, quod hunc Deum, non

Mercurium, sicut Romani, nec Godan, sicut Longobardi, sed Hermem, quod proprium eius nomen fuerat, antequam pro Deo habitus fuerat, sicut Græci nominabant. Huic Deo consecratum erat Idolum, seu simulacrum, in loco prædicto, quod Irmenseul, id est, statua Hermis dicebatur. Et quod in loco prædicto concursus pro sacrificijs, ipsi Idolo faciendis, ex omni regione fiebat, à veneratione locus ille Cresberg / id est, mons venerationis dictus est. Vel forte Iuno, quæ apud Græcos Hera dicebatur, antequam Hermes in eodem loco, vel forsàn simul cum eo colebatur, inde locus dictus est Cresberg / id est, mons Hera, videlicet Iunonis. Quod autem Hera colebatur à Saxonibus, videtur ex eo, quod adhuc quidam vulgares recitant, se audivisse ab antiquis, prout & ego audiui, quod inter festum Natiuitatis Christi, & festum Epiphaniæ Domini domina Hera volat per aëra, quoniam apud Gentiles Iunoni aër deputabatur: Et quod Iuno quandoq; Hera appellatur, & depingebatur cum tintinnabulis & alis, dicebant vulgares prædicto tempore, Browe Here / seu corrupto nomine Bro Here de vluget / & credebant illam sibi conferre rerum temporalium abundantiam. Ab hac Herâ tractum est nomen Heroum apud Græcos antiquitus. Vnde anima defunctorum, qui apud eos alicuius meriti aestimabantur, apud ipsos Heroës, quasi cum Herâ, id est, in aëre habitantes, dicebantur, ut testatur Augustinus lib. 10. de ciuitate Dei, cap. 21. Sed quacung; ex causâ prædictarum locus prædictus nominatus sit, constat ex historicis, de partibus illis specialiter tractantibus, & alijs Chronicis, quod iste locus prius Heresberg nominatus erat: sed postea vagâ quorundam curiositate mutatum est, ut dicatur mons Martis, quod mihi videtur sic exortum. Postquam multa loca in partibus istis sub cultu veri Dei sub fide Christianâ consecrata sunt, nomen venerationis ab usu desuevit, sicut & nomen Hermis & Hera. Et quia Mars apud Gentiles Deus belli dicebatur, & Saxones bellorum feritate multas gentes excellebant, credebant quidam Martem fuisse illum Deum Irm-

min,

min, quem Saxones in loco predicto coluerunt, nescientes hæc nomina Mercurius & Hermes eundem significare, predictum locum quasi præ ceteris curiositate quadam excellere videri cupientes, montem Martis nominauerunt, credentes hoc cum vulgari linguâ, quâ dicitur *Mersberg*/concordare. Sed isti videntur decepti ex eo, quòd syncopationes & abbreviationes literarum & syllabarum multe sunt in vulgari, propter quas origo dictionum non aduertitur, nec intellectus earum primitiuus habetur. Vnde si hæc oratio Latina: vado ad montem venerationis, transfertur ad linguam vulgarem, dicitur, *Yck gha tho dem Cresberge*. Vnde tandem usus inoleuit, quòd causâ prolationis celerioris dicebatur, *Yck gha tho dem Mersberge*. Nam si diceretur, *tho dem Cresberge*/turpiter sonaret illa syncopatio, nam sonaret dicere ad montem culi. Quare hæc litera *M* preponitur huic dictioni *Cresberg*. Et inde supradicti accipientes occasionem dixerunt montem Martis. Sed non reperiuntur libri antiqui, nec priuilegia, nec literæ aliæ, quæ habeant quadringentos annos, ubi reperitur hoc nomen mons Martis de loco supradicto. Fuit autem quidam conuentualis monasterij Corbiæ, Paderbournensis diæcesis, *Vitikingus* nomine, tempore Ottonis primi Imperatoris, qui scripsit gesta Saxonum & præcipuè eiusdem Ottonis & suorum genitorum. Hic videtur occasionem dedisse huic vocabulo montis Martis, quoniam in libro suo, quem scripsit de predictis, hunc locum nominat *Heresburge*, & dicit, quòd Saxones coluissent Martem, quem ex eo, quòd ex Græcis fuissent exorti, *Hermem* nominassent, seu vulgari linguâ *Irmyn*: quia, ut asserit, Mars apud Græcos *Hermes* dicitur. Et quòd *Hirmyn* in hoc loco olim colebatur, alij librum predicti *Vitikingi* forte legentes, credebant hunc locum montem Martis ritè nominandum. Sed tam ille, quàm isti conuincuntur ex dictis Augustini lib. 7. cap. 14. de ciuitate Dei, & Isidori lib. 8. cap. 11. Etymol. qui dicunt, quòd Mercurius apud Græcos dicitur *Hermes*, & Mars apud Græcos vocatur *Gradius*, ut testatur *Isidorus*. Haftenus *Gobelinus*.

Ioan-

Ioannes Auentinus, non Romano, neq; Græco indigenti, sed domestico & Germano Irmensulam sacram fuisse contendit. Verba eius in annalibus Boiorum lib. 4. hæc sunt: *Erat templum Hermionis Saxonibus vetustâ religione augustissimum, quò frequens populus coibat, & vota reddebat. Multa ibi opulenta regum, populorumq; visabantur munera, ingens auri argentiq; ibi copia ostendebatur, quæ vota reddentium grata voluntas congesserat. Saxones Hermanni-Salam vocabant, id est, aulam siue basilicam Hermanni, Hermionisue. Is fuit quintus Germaniæ magnæ Imperator, pronepos regis Manni, filij Tuisconis, parentis & auctoris nostri. Ipsum maiores nostri ob bellica facinora in numerum Deorum retulerunt, pro numine & belli præside hætenus coluerant. Eius fanum Magnus diripit, militibus aurum & argentum, opes Hermioni consecratas, distribuit. Idem Annalium libro 1. Sed ad Hermionem redeo: qui ob virtutem in cælum sublatus à suis, cultusq; pro Deo. Eius templum ac signum dictum Herman-Sal, hoc est, Hermionis-Sala, id est, aula, Karolus M. solo æquauit, & demolitus est. Hætenus Auentinus.*

Recentiores Germanicarum rerum scriptores, & in his Georgius Spalatinus, Reinerus Reineccius, Petrus Albinus, Andreas Velleius Danus, Matthæus Dresserus, Cyriacus Spangenbergius, Christophorus Entzelius, & alij, existimant Irmensulam, siue Hermensulam, fuisse signum quoddam in Arminij, seu Hermanni illius celeberrimi Germanorum regis & Cheruscorum Ducis, qui *Quintilium Varum* anno Christi 10. cecidit, memoriam grati animi ergò positum, indeq; Herman-sula siue Armen-sula appellatum. Huic sententiæ suffragatur, quòd prælium illud celeberrimum, quo Arminius exercitu omnium fortissimo, disciplinâ, manu, experientiaq; bellorum inter Romanos milites principe, ad internecionem trucidato (verba sunt Velleij Paterculi lib. 2.) Romanam seruitutem è Germaniâ exter-

exterminavit, in veteri Saxoniâ adeoq; intra *Lippia & Amesis* fontes vbi hodie Dynastia Comitum Lippiensium, commissum sit.

Ioannes Goropius Becanus in Originibus Antvverpiensibus, siue Cimmericorum Becceselanâ lib.6. circa finem, it in omnia contraria. Refutat enim Crancium & negat Irmensulam ad Mercurij, vel alterius Ethnici Dei memoriam positam fuisse, sed hieroglyphicam esse, eiusq; interpretationem adfert. Verba etsi longiuscula sint, tamen quia auctor in paucorum est manibus, & vt lectori hominis in re, neq; difficili, neq; tanti momenti, ociosè argutantis, exemplum ostendam, integra hîc subijciam. Porro illud minimè negligendum, Dacis cum Saxonibus non originem tantum & linguam, sed religionem etiam communem fuisse: Vtraq; enim gens summo honore Mercurium coluit, quem *Herman* vocabant, quo communis omnium monitor notatur, vt latius in Deorum expositione docebo. Tacitus generatim ab omnibus Germanis Mercurium maximè coli tradit; statuas tamen humani oris specie Dijs non fieri, sed Deorum nominibus secretum illud, quod solâ reuerentiâ vident, nuncupari. Lucos igitur & nemora, vt idem refert, consecrant, & vt ego comperio, integras etiam vrbes Deorum nominibus appellant. Hinc igitur in Daciâ *Hermanstat* / id est, Hermopolis, à Mercurio nomen duxit, præcipua totius regionis vrbs: cui in Saxoniâ *Hermanstat* accedere videtur: de quo temporum illorum barbaries nihil certi nobis reliquit, alijs *Hermanfuet* / alijs *Hermanfal* scribentibus. Albertus Crancius hanc inscriptionem inuentam tradit: Dux ego gentis Saxonum victoriam certam policeor venerantibus. Addit deinde hanc effigiem, vt toto corpore armatam dicat, dextrâ vexillum militare tenentem, cui rosa intexta, sinistra libram. Pectus ei inerme præ se vrsus tulisse: in clypeo leonem fuisse: Effigiem totam stetisse in campo floribus luxuriantem. Horum interpretatio-

C

nem

nem benè frigidam adiecit. Nos totam hanc delineationem symboli-
cam esse dicimus, & nulli Deo peculiariter propriam suamue. Allu-
dit quidem nomen ad Herman/ sed quæ adijcitur cauda, significa-
tionis rationem penitus immutat, Hal & Sal, id est, conseruo, à quo
fit Sal, quasi so Hal/ id est, ad conseruandum. Hal autem olim in
usu fuisse de opidis ad Salinas positus, & inde nomen adeptis, liceo
estimare. Est Hal inter Svvarzum & Oenipontem ingenti Salis
monti ad radices herens, ubi Sartaginibus ad 20. & amplius pedum
diametrum patentibus salis petra salsa aquæ permixta, tum ad dul-
cedinem coquitur, tum ad augmentum. Est & Hal in Saxonîâ
eandem nominis rationem habens. Hoc verò tempore Solt & Soue
magis est in usu, sicut pro Halt/ Haut: pro ale/ aut/ ferè pronun-
ciamus. Permitterem Græcis & Latinis harum vocum natales, si
etymon domi suæ, vel melius, vel par inuenire possent: quod cum
nequeant, fateantur primogeniam originem nostratibus deberi, qui
salem à conseruando dici intelligunt. Hinc igitur mox elucescit, cu-
ius rei tesseram & symbolum in sacris ritibus gerat. Christiani pue-
ris, quos baptizaturi sunt, salem in os induunt, sapientia salem ab
ipsis accipi iubentes; quo significant conseruationem hominis, atq;
eius salem in sapientiâ consistere. Precantur igitur hoc suo symbolo,
vt Deus sapientiam eis largiatur, cuius supremus apex est, vt Deum
sapiant atq; cognoscant, cuius solius intuitu homo conseruatur. Hinc
Mosi Deus præcepit in hanc formam: Quicquid obtuleris sacrifi-
cij, sale condies; nec auferes sal foederis Dei tui de sacrificio
tuo. In omni oblatione offeres sal. In Numeris item Aaron allo-
quens, pactum salis ei & filijs eius sempiternum esse dicit.
Christus verus sal, & vera patris sapientia, Apostolos suos dixit
esse salem terræ; eo quòd per eos sapientiam suam mundo largitu-
rus esset, per quam omnes seruarentur ad vitam sempiternam. Bene
autem salem pacti æterni vocauit, eò quòd illo significaretur sapien-
tia & verbum patris incarnandum, quo homines seruandi essent,
quod

quod Deus Abrahæ promisit, dum fore dixit, ut semen mulieris conculcasset caput Draconis. Pactum igitur illud & fœdus, quod Deus cum homine, serpentis fraude decepto, sanxit, sale notabatur: eò quòd illo solo, perinde atq; sale quodam diuinitatis, hominem ab omni corruptione, cui per peccatum obnoxius erat, saluū redditurus esset. Per sapientiam igitur crucis suæ ab interitu nos liberaturus, voluit in omni sacrificio salis hanc tesseram adhiberi, ut intelligeretur, non è nobis, sed aliunde, ab eo nimirum, cui sacra faciebant, conseruationem corporis & animi pendere, atq; ab illo solo sapientiam nobis eam infundendam, quâ salutem consequi possimus, eamq; esse salem fœderis sempiterni. Admiranda mysteria sub exigua re-
culâ, & ubiq; obuiâ, & nunquam non necessariâ, contineri vide-
mus: quæ significantissimè lingua nostra tribus literis expressit, dum salem à conseruando per excellentiæ figuram nominauit. Non im-
meritò igitur baptizandis exhibetur, quò huius fœderis, huiusq; sa-
pientiæ, per quam solam effugere possumus corruptionem, omnes ad-
stantes, recordentur, & ipsi tandem, cum adulti fuerint, cogitent,
se cum illo unitos esse, cuius solius ope salutem obtinere possint. Hinc
illud est, quòd pactum conuentionemq; cum aliquo inituri, salem
degustare solent, eo innuentes, se quæcunq; dixerint pepigerintq;
seruatuos esse, non aliter atq; si sale essent condita. Ex eodem fonte
manat, quòd Salt/ siue Saut/ siue Solt/ uti plerumq; ad ambi-
guitatem vitandam dicimus, pro stipendio ponatur, quo milites ob-
ligantur, ut memores sint, se illud accipere, quo firmam incorru-
ptamq; fidem seruare teneantur, quâ incorruptibili fœdere ducibus
suis deuincti. Antiquitus tamen, non tam stipendium spectabatur,
quàm fœdus sale consignatum: quòd tam sanctum habebatur, ut ij,
qui sic inter se conuenissent, omnia, quæ ad vitæ siue commoditates,
siue pericula pertinerent, communia existimarent. Sed quia rari-
tas permagna eorum esset, qui confæderationem eiusmodi cum prin-
cipibus inire vellent, cæpit stipendium salis locum implere, ita ut

*nomen quidem sit conseruatum, sed immutata ratio paciscendi. Quâ
 de re facile est videre, quàm verè Cesar de Soldurijs scripserit,
 quod nescio an à quoquam sit hætenus intellectum. Atq; inquit,
 in eâ re omnium nostrorum intentis animis, aliâ ex parte o-
 pidi Adcantuanus, qui summam imperij tenebat, cum sexa-
 ginta deuotis, quos illi Soldurios appellant: quorum hæc est
 conditio, vt omnibus in vitâ commodis vnâ cum his fruan-
 tur, quorum se amicitia dediderint, si quid ijs per vim acci-
 dat, aut eundem casum vnâ ferant, aut sibi mortem consci-
 scant. Neque adhuc hominum memoriâ repertus est quis-
 quam, qui eo interfecto, cuius se amicitia deuouisset, mori
 recusarit. Hunc fæderum amicitiaq; ineundi ritum pleriq; omnes
 parum animaduertentes, mirantur, quâ factum sit, vt Cesar ita de-
 uotos, Soldurios dixerit Gallis vocari; cùm Soldurij illi sint hoc
 tempore, qui salario conducuntur: quod vox ipsa compositionis suæ
 ratione aperte declarat. Accepit igitur stipendium militum ab hac
 antiquâ consuetudine honestissimum nomen; quo commouentur,
 haud secus se duci obedire debere, ac si salis fædere deuoti fuissent.
 Crediderim itaq; à priscis Cimмериjs, apud Romanos etiam nomen
 salarij ab hac origine fluxisse; ac tandem corruptis hominum mori-
 bus, & amicitia & sincerâ fide exsulantibus cœpisse prouerbio ia-
 elari; nemini fidendum, nisi cum quo modium salis absumseris; qua-
 si diceretur, nulla pacta, nulla fædera satis firma esse, quamuis sale
 sint sancita: neq; enim parum salis sufficere, sed integrum modium
 cum eo prius edendum, cui fidem sit adhibiturus. Quod prouerbium,
 quia Græcis etiam vsitatum est, antiquum esse reor, & ab illâ, quam
 dixi, priscâ consuetudine deductum: ad quam dum refertur, non
 paullo plus salis mihi continere videtur, quàm dum simpliciter in-
 telligitur de temporis diuturnitate. Hæc ergo salis significatio, cùm
 apud omnes, tum maximè apud Cimmericorum colonos, sacrosancta
 semper habita est, adeo vt hætenus, dum quippiam ratum esse vo-
 lumus,*

luxus, aut in societatem quampiam cooptari, salem edamus, quasi eo omnia salua fiant atq; confirmantur. Quamobrem salem in mensa casu euerti ac dissipari, inauspicatum habetur: eò quòd portendere videatur, eorum qui adsunt amicitiam & fidem non diu constaturam: quam rationem non opinor à multis hæcenus obseruatam fuisse. Quia enim Sal à conseruando dicitur, nec potest homo citra hanc cum alijs coniunctiorem vitam tueri, voluerunt prisci amicitiae fæderumq; salem symbolum habere. Hermitans sal igitur ad verbum publicum communemq; virorum salem nobis significans, quid aliud sibi vult, quàm in fidã societate hominum inter ipsos omnem & communitatis & singulorum consistere salutem? Et quia ad hanc firmam ciuium vnionem magnã opus est prudentiã, fit vt sal alterum rursus significatum habeat, apprimè ad ciuitatem gubernandam conseruandamq; necessarium. Quã enim re magis opus est ad publicam salutem, quàm sapientiã? cuius officium est omnia displicere & ordinare, quàm sale quoq; notari ostendi. Effigies igitur hæc hieroglyphica diligenter omnibus intuenda erat, quando nomine suo se publicam conseruationem continere profitebatur. Quia ergo tota armata erat, ostendebat nullam pacem, nullam tranquillitatem tantam esse, quin semper arma sint in promptu habenda: & eam ciuitatem felicem censerit, que nunquam curam armorum deponat, sed semper ad defensionem sit parata, siue pax sit, siue bellum. Pectus inerme erat, quo animus imperterritus indicatur; quod vrsus præferens notabat, eo nos animo esse debere, vt non solum seui contra hostes, sed astuti etiam essemus; quòd vrsi contra tauros pugnatu- supini iaceant, ac eorum dum trudere nituntur, cornua apprehendunt, atq; ita validam belluam prosternant. Deinde vt vrsi sunt seuisissimi contra hostes, ita catulos suos mirum in modum amant, & quod imperfectum in eis est, dum in lucem veniunt, lambendo & fouendo corrigunt: quod item ciuibus, tum omnibus, tum maxime optimatibus imitandum, vt seuitiam contra hostes, amorem erga suos,

ga suos, & omnem iuuandi diligentiam exhibeant. Multa sunt, quæ in hac ferâ symbolicôs considerari possunt, sed nihil æquè atq; hæc duo; amor erga catulos, & seuitia erga hostes, quam ingenio & solertiâ iuuant. Non est tamen etiam illud negligendum, quòd pectori potius, quàm capiti vrsus additum videamus; quo monemur, virorum fortium esse, pectore, non ore seuire. In vrsu enim horrida illa & continua, dum irascuntur, vociferatio, quam seuitiam propriè nominandam quidam arbitrantur, homines magnanimos minimè decet; sed contrà os comprimere, & pectore imperterrito in hostem ferri, sic tamen ne vrsina astutia immemores simus. Clypeus leonem habebat signum maximi & regij animi: quod apertius est, quàm vt multis sit explicandum. Hasta cum vexillo, quod multis fascijs siue tenijs constat, ostendit ciues omnes vnanimos & colligatos esse debere, & hosti ostentare; hastam se habere ad pugnandum, & vittas haste alligatas: quibus significant, se homines esse ad sanctam amicitiam & firma fœdera ineunda, si iniurijs supersedeatur, & si quid damni acceptum, id resarciatur. Sed de vexillo militari Cimbrorum in Brabantia nomine plura memini dixisse. Quod autem dixi de amicitia ineundâ, id clarius rosa, quæ in vexillo erat signata, indicabat, quæ quia Veneri sacra est, ad amorem inuitat. Neq; enim cum vllâ gente sic bella gerenda, vt nullus aditus ad pacem detur, imò contrà virorum fortium est, omnes, quoad eius fieri potest, ad æquabilem amicamq; societatem vocare: nec aliâ de causâ bella geruntur, quàm vt amoris & pacis vincula inter homines redintegrentur. De rosâ in Antvverpianis insignibus locus erit ampliùs disputandi: hîc satis esto, Venerem hunc florem pacem amoremq; notare, quibus totius hominum vniuersitatis venustas continetur. Sinistrâ lancem tenebat, clarissimum iustitiæ indicium, quâ opus est, non solum ad pœnas malorum, & bonorum præmia in ciuitate dispensanda, sed ad omnem etiam rerum permutationem, tum inter ciues, tum inter hos, & exteros omnes. Ad hanc conseruandam,

arma

arma totius corporis, & hasta, quam in dextrâ tenet, magno animo sunt conferenda: quoniam citra illam nulla Respublica pacem tranquillitatemq; possit tueri. Bene itaq; militaris labor dextrâ parte, unde motionis est principium, significatur: sinistrâ verò, in quâ quietis sedes, ad quam motio tendit, iustitiæ tesseram præfert; propterea, quòd omnes conatus, omne studium, omnes bellorum motus, ad iustitiam & æquitatem, tanquam ad finem suum, tendere oporteat. Porro nota hæc imago in campo omni florum genere ridente posita cernebatur: quo non aliud denotabatur, quàm eam ciuitatem, eam regionem florere, in quâ diligenter omnia symbolis his indicata obseruantur. Non indigna sanè effigies Sagarum sobole: quam equidem vellem, non à Saxonibus tantum, sed ab omnibus Christianis accuratè considerari, quòd intelligerent, omnem bellicum apparatus, ad iustitiam, non ad tyrannidem referendum: & tum demum, cum iustitia & æquitas inter Principes & subditos seruabitur, Rempubliacam Christianam florere posse. Hermansal igitur dicitur ab Heri quod commune & publicum significare, alibi quoq; docui: & Man voce notâ & Hal/ quòd id significatur, quod conseruat. Hinc Antverpia Hal/ quæuis domus vocatur, in quâ merces plurimorum conseruentur. Hinc Hal & Sal/ pro Sale quòd eo carnes & alia hominis alimentam conseruentur. Hermansal ergo est communis virorum conseruator, vel communis hominum Sal: quia hac hieroglyphicâ figurâ ea monebantur, quæ ad publicam ciuium salutem erant necessaria, quæ de ritu prisco loco Herma posita, tandem in versanam superstitionem est conuersa: uti in alijs quibusdam hieroglyphicis videmus euenisse, quæ ad commonendum duntaxat confictæ, ab imperitis hominibus, vel auidis lucri impostoribus, ad falsam & impiam religionem sunt detorta. Neq; igitur Mars est, neq; Mercurius, sed Idolum, vel ex errore, vel ex imposturâ natum, dum maiorum hieroglyphica monita, aut non intelliguntur, aut fraude sacrilegiorum lucrionum, ut digno nomine pseudierophantas appellem, in fæ-

in fœdam & anilem superstitionem trahuntur. Crancius Gallos accusat, quòd Germanicæ lingue imperitiâ dictionem hanc ita perturbarint, ut à se non intelligatur. Addit tamen, esse, qui statuam publicam interpretentur, atq; hinc conijcit Joerimansuel/ dicendum, quo clarè demonstrat, se lingue sue nihilo Gallis, quos accusat, esse peritiorum. Ignorat enim Her/publicum communemq; significare: & hinc exercitum Her dici, & publicam viam Her-ban & ducem communitatis Herhog: & communem in domo ad ignem locum Hert/ & Heralt & Herman & Heer/ & Herculem & Heram ab eodem derivari, ut alibi dicitur. Putavit itaq; Hermæ, & aliorum Deorum nomina Saxones à Romanis tempore Drusi didicisse, quasi antè sine Dijs, & eorum nominibus fuissent. Nos contrà demonstrabimus, Romanos à Cimmerijs, Saxonum parentibus, nomina Deorum habere, neq; domi sue ullam sanam interpretationem invenire. Ridiculus est etiam Munsterus, qui opida, quibus à Salinis Hal nomen est, credit à Grecis id emendicasse: scilicet Saxones, Suevi, & Oeni in Alpibus accolæ, Grecos consuluerunt, quâ opida essent à Salinis nominanda. Interrogantur potius Greci, quâ ratione à Salinis dicant, & quicquam adducant, quod tam solidum tinniat, quàm etymologia, quæ conseruandi vim nostratibus expressit. In lingue Cimbricæ siue primæ artificio in postulatis siue ætematis mihi sumo, quando eadem vox in diuersis linguis reperitur, eam illius esse propriam & germanam, in quâ ratio rei significatæ naturam optimè explicans inuenitur. Hal igitur nostras est, nec Sal magis Romanorum, quàm Hal Grecorum, cum apud nos, non apud Romanos, natura salis & eius usus hac voce clarè exprimatur. Agnoscant igitur Saxones nunc tandem Salem suum, quo maiores communem omnium salutem putarunt contineri: non aliter atq; Christiani, inspectâ Christophori imagine, conseruationem per eam diem sibi pollicentur: nec id falsò, si quæ significantur, ea diligenter, & animo reuoluant, & opere præstent. Siue verò publicum hominum conser-

conseruatorem, siue publicum hominum salem, cum vrrung³ possis, interpretaris, nihil refert, nisi quod symboli naturam magis sapiat, si posterius sequaris, atq; ab eo ad prius collectione pergas. Hactenus Goropius, qui an rem acu tetigerit, aliorum esto iudicium: certè eius originationes, vel ipso Lipsio iudicante, saepe sine indignatiuncula, vel risu legi non possunt.

CAPVT VI.

De nomine Irmin & ab eo compositis.

QVæcunq; tandem origo sit nominis Irmensula, hoc constat, vocabulum *Irmin* prisca Germanis vsitatissimum fuisse, eoq; tam viros quàm fœminas appellatas. *Irmino* abbas additur testis vltimæ voluntati Karoli M. apud Eginardum: & *Irmina* filia Dagoberti regis Francorum refertur à Casparo Bruschio in historiâ monasterior. pag. 76. & apud Trithemium in Chronico Sponheimensi ad annum 1152. Composita ab hoc vocabulo (mirificè enim istis maiores nostri delectati sunt) reperias perquam multa: nos pauca hîc attingemus. *Irminburc, Irminfrid, Irmingard, Irmingaus, Irmingund, Irminbild, Irminholt, Irminhulf, Irminrath, Irminric, Irminsind, Irminrud, Irminvuar, Irminvvic, &c.* Quæ eadem alij in initio cum aspiratione scribunt, vt *Hirminvvic, Hirminsind, Hirminrud.* Alij omisâ aspiratione pro litera I. vsurpant E in initio harum vocum, vt: *Ermingaudus, Ermenfredus, Ermenholfus, Ermenmarus, Ermenradus, Ermenricus, Ermenlind, &c.*

CAPVT VII.

De Irmensula destructione.

HAËtenus habuimus descriptionem & Etymon Irmensulæ, restat vt de eius destructione aliquid subijciamus.

D

Inci-

Incidit illa in annum Christi 772. qui est primus belli Saxonici in *Comitijs Vormaciensibus* decreti, & à Karolo M. feliciter auspicatoq; suscepti. Erat istum temporis annorum circiter triginta. Initia belli fuere secunda, Eresbergo propugnaculo firmissimo statim expugnato. Ab occupatione præsidij itum est ad demolitionem fani, inueterataq; superstitionis maturum excidium. Sapienter in hoc Karolus: nam ostendit Saxonibus inanem fuisse fiduciam, quam in deastri imbellis tutelâ & patrocínio habuissent, cuius impunè triumphati cadaver, & deformia rudera miserè ante oculos dissecta dissipataq; iacerent. Deinde sublato veteris Idolomania fomite & incitamento, ad sincerioris religionis propagationem aditum viamq; sibi perquam commodam aperuit.

In fano ipso multa, vt antea memini, reperta opulenta regum, principum, gentiumq; donaria, puta anathemata, & in his coronæ, scuta, vexilla, enses: præterea instrumenta sacra, mensæ, omnis generis vasa, nolæ, crotala, acerræ, thuribula, amulæ: plæraq; ex auro, argento vel ære: inæstimabiles deniq; thesauri, quos vota soluentium inconsulta prodigalitasibi accumularat. Hæc præda cessit victori, partim inter milites, vt ad bellum alacriores essent, distributa: partim pijs vsibus debitæ gratitudinis ergò destinata. Idolum ipsum, quod columnæ affabrè factæ insistebat, cum diris & contumeliâ deiectum comminutumq;: tota ædificij sacri moles, quæ aliquot seculorum spacio magnificè exædificata ornataque, spectatores ad magnam admirationem traducebat, solo æquata est.

Ferunt triduum demolitioni impensum, parte exercitus in armis contra hostiles impetus stante: reliquâ multitudine destructionem urgente. Quòd autem magna esset istius anni siccitas, deficientibus tam riuis, quàm fontibus, æstu siti que
labo-

laborare exercitus coepit: verum cum in ipsa meridie quiescerent, fons foecundus largifluusq; improvise erupit: cuius beneficio recreati, tam homines, quam iumenta, piumque abolendae infamis superstitionis negotium est maturatum. Hoc modo pleriq; rem gestam exponunt. Crancius Saxon. lib. 2. cap. 9. innuit simulacrum conseruatum, diuq; post visum in monasterio Corbeiensi, cum tali inscriptione: *Dux ego gentis Saxonum victoriam certam policeor me venerantibus.* Haec ille ex Chronico Saxonico veteri: cuius mentem tamen non est assecutus: cum verba Saxonica more gentis & seculi concisa & subobscura, Latine reddita ita sonent: *Olim Saxonum Dux fui & Deus, adoravit me populus Martis: gens qua me veneratur, aciei cornua gubernat.*

Georg. Fabricius Orig. lib. 2. Statuam Irmensulam memoriae & vetustatis causa Eresbergi diligenter asseruatam fuisse affirmat, usq; ad tempora Ottonis M. cuius iussu, bello civili Danemariano confecto, inde sit ablata.

CAPUT IIX.

*Translatio Irmensulae ex veteri in Cislese-
seranam Saxoniam.*

Ioannes Letznerus, patriarum antiquitatum investigator diligens & industrius, de hac translatione texit narrationem notatu dignam, quam, cum alibi non extet, fide tamen digna sit, ex auctoris Corbeiensi Chronico & libro de vita Karoli M. nostris verbis hic subiiciemus: Destructo fano Eresbergensi & Idolo Irmo vel Irmino confraeto, cum Karolus animaduerneret, columnam superstitem a qua Saxonibus venerabilem esse, atq; deaster ipse fuerat, plastro ingenti impostam, recta ad flumen Visurgim deuehi, eoq; in loco, vbi nunc

Corbeia conspicitur, deponi, terræq; infodi iussit. Defuncto autem Karolo, cum *Ludouicus* primogenitus & in Imperio successor, *Corbeiam* quam dixi, fundaret, contigit, ut columna ista reperiretur: quam Imperator, non minus prudens, quam religiosus, ut Saxonibus ad *ἄποστασίαν* procliuibus, omnem veteris Idolomaniaë memoriam ex oculis animisque auferret, euestigio trans *Visurgim* deportari mandauit. Agebatur negocium clam & occultè: sed rumor nihilominus emanauit, Saxonumq; animos plurimum reddidit perturbatos. Qui *Irmensulam* deducebant multi erant, armati omnes, ut vim, si qua inferretur, propulsare possent. Hos insecuti sunt Saxones, transmissoque *Visurgi*, eo in loco, ubi postea *Comites*, siue *Dynastæ VVincenburgj*, dominati sunt, festinabundos apprehenderunt. Orta ibi est velitaris pugna, quod Saxones rem sacram à maioribus suis religiosè habitam imperiosè reposcerent: *Cæsariani* acriter resisterent, eo euentu, ut ex totâ multitudine octo statim interimerentur, quorum memoriae totidem cippi lapidei in formam crucis cæsi, iuxta viam positi sunt, additaq; ædicula sacra, siue capella, ut vocant. Quæ velitationi & cædibus perpetratis occasionem præbuerat, loco conflictus nomen reliquit, ut *Armensula* (sic enim veteres Saxones locutos suprâ meminimus) deinceps appellaretur. Vbi cum initio vnus & alter ex agricolis confideret, successu temporis plures confluentes, vicum siue pagum ibi mediocrem condiderunt. Is hodie paret equestri milia *Stockheimiorum*, sic, ut beneficium, siue feudum, sit illis. *Illissimorum Ducum Brunsvicensium*, quorum præfecturæ *VVincenburgiaë Armensula* accensetur. *Cæsariani*, profligatis Saxonibus superiores, ne noui pluresque hostes superuenirent, alacriter pergentes *Armensulam* ad *Inneram* fluuium (diploma *Henrici 4. Imp.* ad annum Christi 1045. *Entristam* appel-

appellat) deuexerunt. Agebat ibi Ludouicus Cæsar, nouæ vrbi, cui à vicino saltu, *der Hilles* appellato, nomen *Hilleshemia* indidit, condendæ, simulq; nouæ & ampliori basilicæ, siue templo Dominico, in vsum Episcopi & Canonicorum, quos *Aulicam ad Sala & Leina* confluentem, vbi Karolus M. sedem cathedralem erexerat, relinquere, & ad Inneram fl. migrare iubebat, erigendo, largiterq; dotando, totus incumbens. In nouum istud templum *Armensula*, prius tamen solemnibus cerimonijs lustrata, & à noxis, quibus in templo Ethnico inquinata credebatur, interuentu piarum precum ritè expiata, cum tripudio introducta, atq; ante presbyterium, siue chorum, vt vulgo vocant, vbi templi medium, collocata est. Ibi etiam hodie conspicitur, sustinendis luminari- bus, quæ ferijs solemnibus accenduntur, deseruiens. Hactenus Letznerus, qui auctorem, quem sequatur, laudat Conradum Fontanum, monachum Helmershusensem, familiæ Benedictinæ.

Hoc habet peculiare *Armensula*, quòd cultello percussa, sonum acutum instar tinnimenti reddat. Aestate cum aër feruentissimus, ipsa perquam est frigida, sudanti non absimilis.

Ignorata fuit hactenus & neglecta multis seculis, donec ante paucos annos, vir dignitate, genere & doctrinâ nobilissimus, Dn. *Aschius ab Heimborg* summi templi apud Hildesenses Canonicus, mihi & studijs hisce ex animo fauens, situ & rubigine squalentem interpolari innouariq; curaret. Inuenti sunt in eâ tres versiculi aureis literis exarati, quos vt ab Heimburgio accepi hîc adiungam.

*Sic fructus vestri vestro sint gloria Patri,
Ne damnent tenebræ, quod fecerit aetio vita:
Iuncta fides operi sit lux superaddita luci.*

IRMENSULA
CAPVT IX.

*De spectaculo in memoriam deiectionis
Irmensulae instituto.*

IN memoriam destructionis Irmensulae adhuc singulis annis
solemne, etsi ludicrum, spectaculum peragitur, istum in
morem. Pridie diei Dominicae, quam vulgò *Oculi* nomina-
mus, colonus quispiam, ex proximo rure ad id conductus, in
areâ templo Dominico, siue Basilicae San-Marianae contiguâ,
comparet, defertq; secum duo ligna oblonga, senum circiter
pedum, quibus terrae firmiter impactis, singulis imponit lignû
acuminatum instar pyramidis, longum pedem vnum. Euesti-
giò confluunt ex plebe pueri magno numero, arreptisq; bacu-
lis & lapidibus, ex interuallo longiusculo certatim pyramides
istas deijciunt, deiectas reponunt, iterumq; deturbant, tam-
diu hoc agentes, donec ludi satietas eos domum redire iu-
beat. Hæc idem Letznerus in Chronico Corbeiensi Ger-
manico Hamburgi excuso cap. 18. atque ex eo repetit in vitâ
Karoli M. sic tamen vt in circumstantijs modica variatio. Atq;
hoc modo antiquitas religiosa, rituumq; in oculos incurren-
tium amans, superstitioni explosæ & profligatæ multis etiam
seculis post cum contumeliâ illudere & insultare, præsentis
verò gratitudinis Deo debitæ admonere voluit.

CAPVT X.

*De simili spectaculo Halberstadii quot-
annis exhibito.*

FVisse tamen alibi etiam vsitata eius generis spectacula, lo-
cuples testis est *Georgius Torquatus, Theologus & Historicus,*
qui

qui in annalibus suis Magdeburgicis & Halberstadiensibus manu-scriptis, parte 1. cap. 9. hæc habet: *Alibi alij instituti sunt ritus & publica spectacula, siue per Karolū, eiusque duces & successores, siue ex ipsorum hominum arbitrio, quibus abrogata vana superstitionis commonefacti ad constantiam in Christianā religione retinendā excitarentur. Sic Halberstadij quorundam in Quadragesimā, Dominicā Lætare, Canonici Cathedrales, in loco plano ante gradus cellæ, pyramidem quandam capitatam, columnæ impositam singulis ei aculatis fustibus deicere tentabant, canentes antiphonam: Auferre hinc, dicit Dominus, & nolite facere domum patris mei domum negotiationis. Ioan. 6. Verum inter tot Canonicos vix unus & alter pyramidem illam columnā deturbabat, reliquis omnibus ictu aberrantibus. Quo solemnī ritu auctores haud dubiè retineri voluere apud posteros ingentis istius laboris atque studij memoriam, quod Karolus impendit ad destruenda harum regionum Idola, quæ Saxones in columnā posita, ut Deos venerabantur. Canonicos verò commonefacere, ut pro suis quisque viribus & officio anniteretur, religionem veram, tot laboribus, tantoque studio inter toties ferociter rebellantes Saxones semel constitutam, incorruptam conseruare, reiectis & exturbatis à Christi Ecclesiā omnibus alijs dogmatibus verbo Dei contrarijs. Hac peragebantur dicto Dominico die post Nonas, inde à multis seculis usque ad Ioannem-Albertum, Marchionem Brandenburgensem, administratorem Halberstadensem, & archiepiscopum Magdeburgensem, qui Alberto Cardinali, Electori & archiepiscopo successerat. Tum demum abrogabatur ritus ille, propter spectantis multitudinis pericula, quæ ei ex aberrantibus ictibus sæpe imminebant, & propter contemptum ipsius cleri: quos ut viros graues, & annis, nobilitate atque sapientiā præstantes, eiusmodi ludicra exercere in tantâ luce Euangelij ridiculum erat. Hactenus Torquatus.*

CAPVT

*De Christianâ religione in Eresbergo
propagatâ.*

Non erat satis Karolo Idolatricos cultus in Eresbergo aboleuisse, etsi hoc fuerat Augiæ stabulum purgare: quomodo fides Christiana Idolomania eliminatæ substitui, & in rebelli indomitâq; gente radices commodè agere & efflorescere posset, de hoc cogitabat, sollicitusque erat plurimum. Condidit itaq; in ruderibus veteris templi, nuper in cineres redacti, sacellum, siue, vt à primariâ actione, quæ ibi peragi solebat, vocant, *Oratorium*: Græcis eiusmodi ædes *εὐκθύεια*, siue *ωροστυχία*. De isto templo sic scribit auctor libri de canonizatione Karoli M. *Apud Eresburgum Saxonie quondam propter inhabitantium pertinacem perfidiam & indomabilem contumaciam deleuerat, sed post casum in maiori splendore, zelo pietatis, post euersionem idoli, Hermensul ab incolis vocati, basilicam Imperialis munificentie & celsitudinis construxit: Et quem locum cultura Demonum sordidauerat, Christianæ religionis veneratio emundauit.* Sacello isti Karolus adiunxit collegium monachorum Diui Benedicti, homines doctrinâ vitæq; sanctimoniâ commendatos, qui ibi verbi diuini sementem spargentes, & tanquam in speculâ pro custodiâ nouelli gregis excubantes, filio Dei quam plurimos lucrifacerent. Cæsar Baronius Cardinalis collocat hoc in annum 799. qui belli Saxonicæ fuit vicesimus septimus, climactericus simul & auspiciatus. Addit idem Baronius priuilegium à Papâ Leone 3. ecclesiæ recenti condonatum, quod tale est:

LEO, seruus seruorum Dei, Karolo M. Francorum Regi. Pie tuæ petitioni per omnia congaudentes, quod iubes annuere non tarda-

mus.

mus. Igitur hunc montem Eresburg, quem expugnatum cum totâ Saxonia Deo obtulisti, & per nos B. Petro consecrasti, liberum ab omni humanâ potestate esse, & fratrum inibi ad Christi seruitium adunatorum ditiori tantummodo parere censemus. Qui ne aliquid in hoc impedimenti patiantur: neue regni vestri inuasoribus aliqua rebellandi fiducia præparetur, sub anathemate S. Petri interdici- mus, ne quis unquam bellica in ipso monte præsidia collocare, aut de- cimas circa montem per duas Saxonicas Rastas, quas illuc delegasti, audeat diripere. Hoc obseruantibus sit pax à Deo patre: infrigenti- bus excommunicatio, & à beatorum collegio sit separatio in eter- num. Datum Eresburgi per manum Ioannis Bibliothecarij & Can- cellarij ecclesie Romanae, 8. Kalend. Ianuarij, anno Domini * * * Leonis tertij 4. Indictione 8. die Dedicationis capelle in Eresburg. Hæc Cæsar Baronius tomo nono annalium Ecclesiasticorum, ex Regesto Innocentij 4. vt ipse affirmat. In hoc priuilegio (quod obiter monere libet) consideranda est vox *Rasta*, me- rē Germanica, vsitata mediæ ætatis scriptoribus. Adamus Bremensis: *Locus Ramsola in Episcopatu Verdensi positus, ab Ham- burg nisi tribus disparatur rastis.* Quod Crancius Saxon. lib. 2. cap. 34. sic exponit: *tribus disparatur rastis, hoc est, passuum mil- libus.* Vetus est vocabulum, teste Hieronymo, cuius in Ioëlem verba hæc sunt: *Nec mirum si unaquæq; gens certa viarum spacia suis appellat nominibus, cum & Latini mille passus vocent, & Gal- li Leucas, & Persæ Parafangas, & Rastas uniuersa Germania.* Sa- xonibus adhuc hodie *Rasten* vel *Resten* / affine Græcorum *ῥασῆν*, vt in Tacitum annotat Althamerus, est vel à labore, vel ab itinere quiescere: Vnde *Rasta* tale viæ spaciū, quo emen- so quiete opus sit: CL. Freherus putat esse milliare Germani- cum: quem vide in Glossario, primo tomo scriptorum rerum Germanicarum præfixo: & Simonem Schardium in Lexico iuris.

E

Theodo-

Theodoricus Niemius etiam meminit dedicationis fanī Eresbergensis à Papā Leone factæ: verūm de suo addit, inspectionem & tutelam religiosi istius sodalitij à Karolo M. Antistiti Corbeiensi mandatam. In quo grauiter alucinatur: nam defuncto demum Karolo, Ludouicus F. quem scriptores Pium vocant, ex aureā Corbeia Gallia cœnobio, anno Christi 660. à Bathilde, Saxonici generis heroinā, Clodouæ 2. Francorum Regis coniuge ad Somam fluuium fundato, nouam Corbeiam prope Huxariam, Westualia urbem non incelebrem, auspiciatō incoauit, religiosisq; colonis impleuit, anno 822. vt Ioannes Trithemius ex Henrico Heruordienſi, monacho Dominicano Mindensi annotauit. Credibilius ergo Ludouicum Imp. Corbeiam Saxoniam, quibus posset modis ornare, & simul commodis collegij San-Petrini prouidere volentem, fratres Eresbergenses Corbeia primū subiecisse: Id quod confirmat Chronicon Corbeiense MS. quod apud me est, desinens in *Wicboldo* abbate, qui à Friderico Barbarossā Imperatore, anno 1155. Constantinopolim ablegatus sequenti redijt, vt Otto Frisingensis de gestis Friderici Imp. lib. 2. cap. 23. & 29. vbi tamen *Guibaldum* nominat. Verba Chronici hæc sunt: *Domnus Ludouicus Imperator Augustus, Karoli M. filius, tradidit monasterio (Corbeiensi) locum Huxericum omnibus terminis suis: Eresburg & Meppiam Abbatias, & cætera pradia in Aquilone: Iudita Imperatrix hæc à viro suo obtinuit.*

Templum Karolinum adhuc hodie superest, viamque fundatoris imaginem saxo insculptam in aditu cœmiterij ostentat. In frontispicio templi litera A expressa apparet, quam incolæ, ex relatu maiorum, affirmant denotare, collegium Eresbergianum primum esse ex illis, quæ Karolus Magnus amplificandi cultus diuini causā certo numero struxit: sicut inter reliqua Latinorum elementa A primum sibi vendicat locum.

locum. Quæ relatio cum historicorum fidem merentium monumentis comprobetur, facile mihi persuadebitur. Addam autem quorundam nostratium scriptorum testimonia, ut res illustrior sit. Glossator speculi Saxonici ad libri 3. articulum 82. *Karolus ad numerum literarum alphabeti cœnobîa fundavit, & in unoquoque per ordinem unam literam alphabeti de auro fabricatam, plus quam 100. libras Turonenses valentem reliquit: quæ literæ adhuc in plerisque monasteriis reperiuntur.* Chronicon Belgicum magnum pag. 44. *Karolus Imp. ad numerum literarum alphabeti cœnobîa fundavit, & in unoquoque per ordinem literam ex auro fabricatam, plus quam ducentas libras Turonenses valentem reliquit: ut ex ordine literarum tempus foundationis cuiuslibet monasterii recognosceretur.* Huldricus Mutius Chron. rerum Germanicar. lib. 8. *Monasteria Karolum scribunt fundasse, ut ita loquar, secundum numerum alphabeti literarum, & in singulis monasteriis singulas aureas literas deposuisse.* Rudolfus Hospinianus de origine templorum lib. 1. cap. 6. *Referunt de Karolo, quod tota monasteria & templa extruxerit, quot Latinorum elementa sint, & cuiuslibet elementi vocem indiderit.* Hæc malui auctorum, quam meis verbis exponere, cum non nihil inter se discrepent. Literam A etiamnum Merspergenses suis, quos cudunt, numis imprimunt.

Collegium Eresbergense similiter adhuc perdurat, habetque Præfectum, vulgò Præpositum vocant, ex ordine equestri, cuius confirmandi potestas est penes Principem Corbeïensem.

Quod Isenacense Chronicon affirmat, Eresbergi templum à Pipino, Karoli M. parente conditum esse, nullam fidem meretur, quamvis in centurias Magdeburgenses irrepsit. *Dancmarum* Henrici Aucupis Cæsaris F. ibi sepultum affirmat Georgius Fabricius Origin. lib. 3.

De Eresbergo opido eiusq; historiâ.

CHRONICON Saxonicum vetus anno 1492. Moguntiaë excu-
sum (quibusdam ab vrbe, in quâ ab homine plebeio,
quod res & verba arguunt, compilatum est, Brunsvicense di-
ctum) affirmat post domitam Galliam à C. Iulio Cæsare, cui
ineptè regis Romanorum titulus adscribitur, de nomine se-
ptem Planetarum in Germaniâ Transrhenanâ versus Septen-
trionem oportunis locis totidem arces fundatas esse. Inter
has primo loco in VVestualiâ in edito monte constructum
Marspurgum, Marti, cuius idolum ibi positum sit, consecra-
tum, &c. Sed hoc tanquam friuolum inepti somniatoris com-
mentum irrident, Crancius Saxoniae lib. 1. cap. 25. Fabricius
Originum lib. 1. Refutat solidè & accuratè Petrus Albinus
Chronici Misnensis titulo II. Credibilius est Romanos re-
rum dominos, post subiugatam Galliam Germaniæ inhian-
tes, oportunitate faciendis excursionibus & deuictis in officio
retinendis primos ibi erexisse propugnaculum. Deficiente
autem Imperij Romani potentiâ, reges Francici, vt cæteras
regiones vicinas, sic illud etiam præsidium sui iuris fecere,
atq; ex eo Saxones debellarunt. Qui cum deinceps contra
Thuringos & Vinulos, siue *Slavos*, subinde Francis operam na-
uarent, fortè Eresbergum, vel dono acceperunt, vel Francis
multitudine hostium laborantibus extorserunt. Certi nihil
hîc definire licet, neque de origine superstitionis atq; Idolo-
maniaë isthic cœptæ & stabilitæ quicquam affirmare possum:
præterquam quod Chronicon Saxonicum omnia fabulosè
referat ad Iulium Cæsarem. Hoc, quemadmodum ex verita-
te historicâ suprâ demonstraui, constat, Karolum M. ex de-
creto conuentus VVormatiensis bellum Saxonicum aggressum,

sum, primo hunc locum, in quo multum erat momenti ad rem feliciter gerendam, sibi delegisse expugnandum. Erant tum temporis, ut Ertvvinus Ertmannus, consul Osnaburgensis in Chronico istius diœcesis scribit, *tria præcipua & eminentiora castella, videlicet Herisburg in Saxonia Hassionumq; situm confinio: Sigeburg super Ruram fluvium positum, & Iburg: quod ex iucundo situ terrarum egregium fuisse nemo dubitet.* Retinui verba auctoris. Hæc propugnacula Karolus sui iuris fecit, non tamen vno eodemq; tempore, sed per intervalla. Ad Eresburgum ex animi sententiâ egit, quod voluit, labefactatâ per primam victoriam magnâ præsentis potentia & fiducia ulterio- ris parte: religione planè pessundatâ. Saxones ad inopinatum infortunium exanimati, cum victore pacem fecerunt, datis obsidibus: sed quòd libertati, quam in periculo videbant, plurimùm metuerent, per absentiam regis Karoli, præsidia- rios, qui in arce relictæ erant, tam diu oppugnando fatigarunt, donec se dederent: quo factò muri à victore circumducti, à Saxonibus diruti soloq; æquati sunt. Tertio belli anno Karo- lus in Saxoniam reuersus Eresbergum, tanquam locum mu- nitioni perquam idoneum, denuo & firmiùs, quàm antea, in- stauravit: sed insequenti anno (fuit is 776.) Saxones per vim iterum eo potiti sunt. Chronicon Saxonicum vetus dissen- tiens, oppugnatum quidem, sed non expugnatum scribit E- resbergum, quòd prodigio clypeorum cruentorum & igneo- rum absterriti Saxones re infectâ abierint. Rediens autem post paucos menses Karolus, non tantum Eresbergum rece- pit, iterumq; muniuit, verùm etiam aliud in ripâ Lippiæ con- tra excursions hostium propugnaculum exstruxit. Scripto- res coætanei nomen non exprimunt, Roleuincius *Bechtele* appellatum fuisse affirmat, quod interpretor sedes siue castra pugnae: nam *Bechten* priscis Germanis est prælio decertare.

Ler verò vel *Lar* sedes vel castra significat, voce *Leger* vel *Lae-ger* dissyllabâ more Germanico in monosyllabam contractâ. Sic *Bredelar*/de quo infra, significat *castra* lata: *Fridislar*/cuius meminere annales Francici ad annum 774. *castra pacis*: *Goslar* *castra* siue *habitationem* ad Gosam fluuium.

Sed ad Eresbergum redeundum: Id à postremâ occupatione, quòd Saxones Trans-Veserani in Karoli potestatem paulatim transfirent, & subiugati, postquam regi Franciæ, eiusq; filijs, & toti regno Francorum, fidelitatem & obedientiam iurarent, ab omni rebellione & iniuriâ abstinerent, ampliari, priuatisq; & publicis ædificijs, ac in his palatio regali exornari cœpit. In hoc Karolus diuertit anno 780. commoratusq; ibi diebus aliquot, accessit ad fontes Lippiæ, hodie *Lipspring*. Quinquennio post iterum fuit Eresbergi. Cùm enim *Luide* ad *Ambram* fluuium, in agro Padibornensi, natalium Domini celebrasset, pauloq; post *Remam*, vbi *VVerna* & *Visurgis* confluens, inde in vltiorem Saxoniam progesturus, peruenisset, ne *Visurgim* transfiret, magnitudine hyemis, concitâq; effusi fluminis inundatione, prohibitus est. Redijt ergo Eresbergum, eòq; *Fastradam* coniugem, *Rudolfi* Franciæ orientalis Comitum F. ante biennium *VVormatiæ* ductam; cum primogenito *Ludouico*, cæterisq; filijs & filiabus ad se venire præcepit. Aderant ei præsidij causâ virorum fortissimorum, & quos fidos semper inuenerat, cohortes aliquot, quas in agrum hosticum subinde emittebat, non rarò educebat ipse, totâ istâ hyeme solito asperiore, quibus poterat modis, vicinos impressionibus fatigans, donec appetente vere, cum coniugem prius aliò ablegasset, ad conuentum Padibornensem se conferret. Hyems ista Eresbergi transacta, Saxonibus peperit ius *VVestualicum*, Crancius Saxon. lib. 2. cap. 21. appellat *occultum*, vulgo *Behmrecht*. Testis *VVernerus* Role-

Roleuincius, cuius hæc sunt verba, antiquæ Saxonix parte 2. cap. 6. *Hoc anno hyemauit Rex in Saxoniam, simul proponens in eâ manere, donec totaliter Christiana religioni subderetur, & feculenta progenies perfidorum tolleretur. Erat hæc hyems lugubris multum imbellibus, quia sæpè fiebant de iussu regis expeditiones ad vastanda loca illa, ubi se continebant, & flammis ac cladibus spolijsq; distractis cuncta perierant, ut iam non esset spes resistendi. Hanc extremam seueritatem cogebatur pius Rex ministrare cum multo dolore cordis sui, propter nimiam pertinaciam ipsorum, qui nec Francis, nec Saxonibus conuersis pepercerunt. Interea, ut fertur, misit Rex legatum Romam ad Leonem Papam pro consilio habendo de rebellibus istis, quos nullâ poterat diligentia ex toto compescere aut exterminare. Ast sanctus vir auditâ legatione nihil prorsus respondit, sed surgens ad hortulum iuit, & Zizania cum tribulis colligens supra patibulum, quod de virgis fecerat, suspendit. Rediens autem legatus hæc Karolo nunciauit, qui mox IUS VETITVM instituit, quod usq; in præsens VEME vocatur. Videtur autem hoc nomen tractum à Latino, & sicut quidam de more habent etiam Teutonici, ut dicant **We mi** / quando aliquid triste vel terribile vident, vel audiunt, quasi, væ mihi! Sic hoc pragmatico & formidabili & peremptorio iure promulgato, ilicò responderunt, **We mi!** quasi animo consternati pro tam seuerâ constitutione palàm sancitâ. Hactenus Roleuincius, in cuius relatione notandus error: nam pro Adriano Papâ Leonem inculcat, cum constet Leonem ad Papatum peruenisse anno 796. Iudicij vetiti, quod meritò mireris, apud scriptores istius seculi nulla mentio, neque qui multis annis post vixerunt, de eo quicquam tradunt. Primus disertè aliquid explicauit AENEAS SILVIUS, Cardinalis Senensis, postea Romanus Pontifex Pius secundus, de Statu Europæ sub Friderico 3. Imp. cap. 29. cuius verba apponam: *Karolus M. multa cum Vestualis prælia gessit, eosq; magnis affecit cladibus,**

bus, coëgitq; Christi religionem amplecti, relicto Idolorum cultu: quam cum sæpius abnegassent, nec iusiurandum aduerterent, ut metu pœna rebellionem compesceret, occultos instituit iudices, quibus potestatem dedit, ut quamprimum deierasse aliquem comperissent, aut fregisse fidem, aut aliquod aliud flagitium commisisse, mox illum supplicio adficerent, ubi primùm comprehendi posset, nullâ citatione praviâ, aut defensione præmissâ. Elegit viros graues & recti amantes, quos plectere innocentes haud verisimile fuit. Terruit ea res VVestualos, ac demum in fide continuit: cum sæpe in nemoribus, & proceres, & mediocres viri, laqueo suspensi inuenirentur, nullâ accusatione prius auditâ. Quærentibus tamen causam, constabat fregisse fidem, aut magnum aliquod scelus commisisse, qui necati reperiebantur. Id iudicium vsq; ad nostram perdurat aetatem, vocaturq; VETITVM. Qui ei præsumunt SCABINI appellantur, quorum ea præsumptio est, ut per totam Germaniam iurisdictionem exercere velint. Secretos habent ritus, & arcana quædam, quibus malefactores iudicant. Ea nondum quisquam repertus est, qui vel pretio, vel metu reuelauerit. Ipsorum quoq; Scabinorum magna pars occulta est: qui per prouincias discurrentes criminosos notant, & referentes iudicio accusant, probantq;, ut eis mos est: damnati describuntur in libro, & minoribus Scabinis committitur executio. Reus ignarus suæ damnationis, ubicunq; repertus fuerit, supplicio adficitur. Quæ verba Siluij repetit Felix Faber, monachus Vlmensis historiæ Sueuorum lib. 1. cap. 7. & post eum Ioannes Boëmus Aubanus in descriptione orbis terræ lib. 3. capite 14. Addam etiam locum Auentini, ex libr. 4. Annalium Boiorum, vbi discedens à Roleuincio hanc sanctionem collocat in annum 794. quo tempore colonia Saxonum in Galliam traducta est. Verba Auentini sunt: Cuncti Transalbiani cum liberis, vxoribus, mancipijs, in Franciam translati: eorum sedes Abotridis Venedis, antiquissimis & coniuratis Francorum socijs

socijs attributa sunt: perpauci ad Cimbrorum regem profugere. Decemq; tum millia Saxonum liberorum, cum paruis pignoribus, coniugibus, seruis, per ceteras passim Germanias distributa sunt. In quorum domicilia, grauissimi quiq; delecti, vite & morum probitate insignes, ex omni Germania translati, penes quos foret arbitrium & potestas animaduertendi etiam indictâ causâ, in pacis & fidei violatores, religionisq; desertores. Inde ius, ut vocant, VVestphalense deriuatum, silentio & taciturnitate sacrosanctum. Iudices, quos CONSCIOS nuncupant, nescio quibus ceremonijs initiati se inuicem agnoscunt. Porrò profanis ritum prodere, religio est, & pro piaculo habetur. Neg; quisquam adhuc omnium inuentus est, qui huiusmodi mysteria euulgarit. Hucusq; Auentinus. Si Roleuincij assertio fidem meretur, ut nullus dubito, verosimile est, Nemefin hanc siue constitutionem Karolinam, Eresbergi deliberatam, Padibornæ verò in Comitijs, de quibus supra dixi, ordinibus Francicis & Germanicis suffragantibus, solemni modo promulgatam esse.

Quæri autem potest, cur ius à rege Christianissimo sancitum, tam AENEAS Cardinalis, quàm Roleuincius VETITVM appellare ausi fuerint? CL. Freherus *σφάλμα* librarij agnoscit, censetq; scribendum VEMVM vel VEMIUM, additq; se olim putasse legendum VITVTVM, quam sententiam priori postponit. Ego verò eam minimè dimitto: sic tamen ut malim VITIVM siue VVITTIVM. *Witti* veteribus Germanis idem est, quod prudentia, teste Lipsio centur.3. ad Belgas Epist. 49. & auctore etymologiarum nominum Germanicorum, quod opusculum quidam volunt esse Dn. Lutheri. Cum Lipsio facit Petrus Albinus, qui in progymnasmatibus historiæ Saxonicae pag. 201. affirmat *VVitta* vocabulum significare sapientem principem. Idem in Aulæo Vetero-Saxonico de hoc eodem VVittâ Saxonum rege,

F

VVitta

VVitta *subit, certis cui dat sapientia nomen*
Auspicijs — — —

Nec ignoravit hoc Suidas Græcus: nam in vocabulo *Amalafyntha* scribit, nomen *Amalsuida* idem esse, quod ἄρανοπλατῆς ἢ ἄρανόσοφος, cœlesti prædita sapientia. Atqui hoc est nostrum *Himmels witte*. Quod non animadvertit doctissimus Melanthon, dum lib. 3. Chr. Amalofuntha interpretatur Amalorum *Schönheit*. A vocabulo *Witte* nomen habet *Vitiges* Gothorum rex, Procopius lib. 1. de bello Goth. *VVitta* rex Saxonum & eius F. *VVitgislus* pater *Horfæ* & *Hengisti*, qui primi colonias Saxonum in Britanniam deduxerunt, Beda historiae eccles. Angl. lib. 1. cap. 15. *VVitigo* Episcopus Misnensis, Fabricius Annal. urbis Misnæ lib. 2. *VVitbertus* Comes, Regino lib. 2. *VVitegovvo* abbas Augiensis, Bruschius de Monaster. *VVitirichus*, Iornandes lib. 2. *VVitgerus* Episcopus Metensis, Regino lib. 2. *VVitradus* abbas Fuldensis, Bruschius ibidem. *VVitigast* dictator legis Salicæ, Sigebertus Gemblacensis. *VVitfridus* F. Eduini regis Saxonum in Angliâ, Fabricius Orig. Sax. lib. 1. Ab hoc vocabulo nomen etiam sumsit *VVitichindus* rex Saxonum, Præterea *VVitili*, *VVitold*, *VVitolf*, *VVithilt*, *VVitovar*, *VVitpurc*, nomina priscis Alemannis, ut Melchior Heiminsfeldius Alemannicar. antiquitat. tomo 2. parte primâ affirmat, usitata, eiusdem sunt originis. Erit igitur iudicium *VVestualicum*, non *Vetitum* sed *VVittium*, hoc est, prudens, vel hominum prudentiâ præditorum, quale in initio, multisq; seculis post, fuisse nullum est dubium, testisq; est fide dignus rerum Saxonicarum scriptor diligentissimus David Chytræus, cuius verba ex lib. 3. Saxoniae coronidis loco subijciam. *Instituit clandestina iudicia Karolus M. sapienti deliberatione & grauibus causis adductus. Cùm enim gens VVestualica amans libertatis, iugum imperij agrè ferret, & nihil non molire-*

moliretur, ut excussâ Episcoporum & regum Romanorum dominatione, pristinum libertatis decus reciperet: Karolus M. aliquot viros honestos, sapientes & industrios secretò delegit, eosq; hac potentia armavit, ut, quoscunq; certò cognoscerent & deprehenderent rerum nouarum & molienda turbationis imperij, aut seditionis cupidos & auctores esse, sine longiore disputatione statim mulctarent. Hac seueritate tunc ad reprimendos turbulentorum hominum seditiosos conatus vti necesse fuit. Postea, ut omnibus bonis rebus, ut nomine & verbo Dei, ut magistratu, coniugio, vino, abuti homines & scelera sua miscere consueuerunt, ita non negabo, in his occultis iudicijs aliqua inconsideratius & iniustius facta esse. Sed genus ipsum iudicij, ut à Karolo M. ordinatum est, non vituperari posse, declarant etiam recentiorum Imperatorum Friderici III. & Maximiliani I. Haëtenus Chytræus.

CAPVT XIII.

Quomodo Eresberga ad Saxones redierit.

Post obitum Ludouici Pij, Karoli M. filij, cùm heredes eius regnum paternum inter se partirentur, Eresbergum cum totâ Saxonîâ transijt in potestatem *Ludouici Germanici*, cuius posterî cùm ignauè Rempublicam administrarent: ipsi etiam Francorum reges bellis ciuilibus gauderent, & per hanc occasionem continuis barbaricarum gentium impressionibus debilitarentur, Saxones recuperandæ auitæ libertatis & ditionis augendæ studiosi, inter cætera regionis propugnacula etiam Eresbergum obtinuerunt. Possedit illud ex *VVidechindi* posteris *Otto, magnus Saxonie Dux, Ludolfi F.* & post eum *Henricus* cognomento *Auceps*, qui ab obitu *Conradi primi* Imp. Romano-Germanicum administravit. Huic supra modum infensus Cæsar, quem dixi, fratrem suum *Eberhardum*

dum Franconia Ducem ipsi immisit, urbemq; Eresbergum, in quo Saxo cum suis hostem expectabat, adoriri iussit. Fecit ille imperata quærens aduersarium: qui cum consultò non compareret, superbè ei Francus insultauit, exprobrans Saxonibus indignam bellicosâ gente timiditatem: quòd mulierum instar mœnibus fiderent, intraq; vallum desidentes, hostis aspectui se ostendere formidarent. Quo sermone vix pro- lato, Saxones improuisò hosti incubuere, tantamque graui diuq; ancipiti prælio commisso, stragem ediderunt, vt per iocum mimi canerentur Saxonici:

Tantus vbi infernus, qui casos deuores omnes? †

Contingere hæc anno 916. In descriptione huius memorabi- lis victoriæ iterum grauitè impingunt, tam Fabricius, quàm Spangenbergius. Nam ille pugnatum scribit ad Harcebur- gum, vbi *Pala* Benedictinorum monasterium postea condi- tum (eadem habent centuriæ Magdeburgenses) hic iterum *Mersburgum ad Salam* inculcat: cum tam VVidechindus, quàm Vrsbergensis disertè loquantur de Eresburgo veteri propu- gnaculo Transueferano: neq; dissentiat Crancius Saxon. lib. 3. cap. 1. Addunt præterea omnes, Henricum Saxonem, post insignem & memorabilem istam victoriam recepisse se in præsidium *Grona*, vt VVidechindus lib. 1. (Vrsbergensis & Crancius scribunt *Gruona*: diplomata veterum Impp. habent *Gruonaha*) quod sanè nemo cum Fabricio intellexerit de *Gro- ningâ*, episcopatus Halberstadensis arce & præfecturâ prima- riâ: cum *Grona* adhuc supersit in ripâ Visurgis occidentali, olim vna ex quinq; ciuitatibus *Palatinis*, vt Speculi Saxon. au- ctor lib. 3. articulo 62. hodie peculium Ducum Brunsvicen- sium, iure hypothecario parens magnifico, illustri, & strenuo viro *Statio à Munchausen*, literatarum patrono perquam mu- nifico.

Henri-

Henrico Aucupe defuncto, & filio *Ottone* ad fastigium Imperij euecto, frater eius germanus *Henricus*, postea *Bauaria Dux*, cognomento *Rixofus*, cum reliquâ Saxoniam ultra *Visurgim* etiam *Eresbergum* in possessionem accepit. Excesserat ille tum temporis nondum ex ephebis, iussuq; fratris educabatur *Eresbergi*. *Orto* autem ciuili tumultu, rebellantibus nimirum Imperatori, *Dancmaro* Aucupis filio, & *Eberhardo* Franconiae Duce, perduelles *Eresbergum* in suam potestatem redegerunt, Henrico regio adolescentulo contra morem Germanicæ gentis in vincula coniecto. Hæc *Gobelinus* ætate 6. cap. 48. ubi addit *Trotmundam* (Henrico Claudio Imp. in diplomate quodam est *Druthmannia*) quæ hodie *Tremonia* vrbs Imperialis, eidem Henrico fidelem fuisse. Variat *VVi*-*dechindus* & exscriptor eius *Vrspergensis*, afferens Henricum adolescentulum in præsidio *Badilicensi*, de quo supra, captum, instarq; vilis mancipij habitum. Verum non diu retinere *Eresbergum* potuit *Dancmarus*: nam *Otto* Cæsar, de vi & iniuriâ fratri indignè illatâ edoctus, inaudiens etiam de excursionibus & rapinis, quas rebelles isti subinde committebant, cum exercitu illuc venit, atq; euestigiò ab opidanis, quibus propter importunitatem & proteruiam intolerabilem nouus iste dominatus inuisus erat, cum copijs intromissus est. Quod intelligens *Dancmarus*, in templum eius loci, ob memoriam *Leonis* 3. Pontificis maximi, à quo iussu *Karoli Magni* in honorem *Diui Petri* apostoli consecratum erat, omnibus venerabile habitum, sese abdidit. Milites regij, intellecto ubi hostis esset, non expectatâ Cæsaris voluntate, impetum fecerunt in locum sacrum, fractisq; templi foribus, *Dancmarum* inuenerunt supplicem, cingulo & torque aureâ depositis, aram & simulacra sanctorum tenentem: cui *Ditboldus*, *Cobbonis* Comitis *Tecklenburgici* filius nothus primum vulnus inflixit:

quem sequens *Mencia*, siue *Meinhardus* quidam, per fenestram aræ proximam sarissâ eum traiecit. Sic vitæ finem & sepulcrum infelix *Dancmarus Eresbergi* inuenit. De casu isto temerario fratris *Cæsar* sæpe est conquestus: & tali eius interitu doluit: nec ex interfecto-ribus quisquam euasit, qui sit cum honore & placidè mortuus: nulli etiam postea nomen *Dancmari* fuit ex filijs Imperatorum impositum, vt *Georgius Fabricius* annotauit. *Vetus Chronicon Saxonicum Coloniense*, & *Cuspinianus* in historiâ *Ottonis I. Imp. Danquardum* vel *Tanquardum* nominant, quem alij *Dancmarum*, quorum hoc nostrum *Dancmeier* illud *Dancwert*.

Hoc loco, propter *Cæsares Saxonicos*, qui in isto æuo cum imperio fuere, operæ pretium existimo, vt aliquid addam de *Palatinatibus*, seu *Palantijs ciuitatibus*, de quibus *speculum Saxonicum*, loco antea citato, ista refert: *Quinq; ciuitates, quæ Palantia dicuntur, in Saxoniâ inueniuntur, in quibus Rex legitime debet curijs præesse. Prima dicitur Grona: V Verliz secunda, quæ modò in Goslariam translata est: V Valhausen tertia: Alstede quarta: quinta Merseburg nominatur. Hæc ibi. De Gronâ ad Visurgim dixi paulo ante: V Verlitium sine dubio est V Verla diœcesis Coloniensis (V Videchindo Corbeiensi & Gobelino in Cosmodromio V Verlaon, Vrsbergensi cum aspiratione V Verlahon) vbi tempore impressionis Hungaricæ, alibi intutus, desedit Henricus Auceps, vt V Videchindus & alij plures. Eius loci Palatinatus sine dubio per hanc occasionem translatus est Goslariam, quòd huic vrbi, recens ab Henrico primo Cæsare conditæ: ab eius nominis secundo amplificatæ: à tertio & quarto vt plurimum habitatæ, aliquis ex his, quicunq; ille, non nihil splendoris conferre voluerit. Cui hoc absq; dubio in mentem venit, quòd præter V Verlensem Saxonia Trans-Veserana haberet Merseburgensem: nam omni-*
no Mer-

no *Merseburgum* quintam ciuitatem Palatinam, seu Palantiam, intelligo de nostro *Eresburgo*, quod quibusdam hoc nomine venit, vt supra pluribus demonstraui. Sic igitur *Eresbergo* indultus fuit honos sedis Palatinæ, vel à Karolo M. qui vt Fabricius Originum Saxon. lib. 1. affirmat *Albionem Edelhardi F. Diterici Saxonum Regis nepotem*, primum in Saxoniâ Palatinum constituit: vel (quod mihi verisimilius fit) à Saxonici generis Cæsaribus, siue is fuerit Henricus Auceps, siue eius F. Otto Magnus. Nec mirum videatur cuiquam, in Speculo Saxonico vsurpari nomen ciuitatis de istis locis, quæ tunc temporis (vti etiamnum hodie *Grona & VValhusium*) vix fuere opidula, burgi tantum, hoc est, arces & præsidia opportunis locis condita. Nam & Ditmarus lib. 4. *VValbecum* præfecturæ *VVeuelingensis* pagum *Helmæstadio* vicinum ciuitatem vocat: & in veteribus instrumentis foundationum donationumq; monasticarum pluries deprehendi *pagorum incolas ciues indigetari*. Si quis verò à nobis dissentire, & quintam sedem Palatinam ad Salam Thuringicum, vbi hodie *Mersburgum* ciuitas Episcopalis, collocare velit, secutus Ernestum Brotufium in Chronico Mersb. lib. 1. cap. 10. Ei respondeo *VVeftualiam*, quæ Crancio Saxon. lib. 1. cap. 3. lib. 4. cap. 14. *vera & vetus Saxonia* (etsi Suffridus Petri de Erisiorum antiquitate, lib. 2. id neget & perneget) cùm porrecta & populosa sit regio, minimè gentium sede Palatinâ spoliandam esse. Præterea non fit verisimile *Merburgi* ad Salam fl. fuisse sedem Palatini, cùm is locus intutus admodum esset, propter quotidianos Slauorum incurfus: neque ea erat loci facies (quod non dissimulat Georgius Hahn Ditmari *Mersburgensis* interpres Germanicus in Supplemento) quæ huiusmodi splendorem caperet. In Brotufij antiquitatibus censendis nullam hic ponemus operam, cùm constet hominem istum non pauca po-

ca po-

ca posteris tradidisse, quæ fidem omnino non merentur, quod non semel inculcat Dominicus Dreuerus in genealogijs Saxonis MS. testantur etiam alij, & nos per occasionem manifestum faciemus. Præterea cùm *Alsteti* ad *Ilmum* esset sedes Palatina, quid opus erat aliam in viciniâ Mersburgi instituire? Sed operosior esse hîc nolo relinquens lectori iudicium.

CAPVT XIV.

*Quomodo Eresbergum ad archiepiscopatum
Coloniensem peruenerit.*

IN heredibus *VV*itechindi magni nouissimus & vltimus *E*resbergum possedit *Henricus Leo*, *Henrici Superbi*, ex *Gertrude*, *Cæsaris Lotharij* primogenitâ filius, *Boioariæ* & *Saxonie* Dux potentissimus: cuius ditiones *Rheno* adeo fuere vicinae, imo contiguae, vt in peculio suo stanti sagittam ex arcu in flumen illud eiaculari non esset difficile, quemadmodum id Leonem de se gloriatum *Philippus Vbiorum* archiepiscopus, *Chronico Coloniensi* attestante, in literis ad Ducem *Geldriae* perscripsit. Incomparabilis iste princeps, *Henricus Leo*, etsi populum sibi subiectum iuste & secundum leges in omni pace & tranquillitate regeret & gubernaret, ac propter pacem & iustitiam cunctis factam, in ore omnium laudem & honorem super omnes principes illius temporis haberet, vt præclare *Ioannes Trithemius* in *Chronico Ducum Boioariæ*, per inuidiam tamen & iniuriam, omni penè paternâ maternâq; hereditate, in vtrâq; *Saxoniam*, & in his *Angariae* & *VVestualiae* Ducatibus florentissimis, exlutus est. Ab eo tempore *Eresbergum*, exuuiarum prostrati leonis pars, cum toto vicino tractu, in ditione archiepiscoporum *Coloniensium*, qui se *Angariae* & *VVestualiae* Duces indigetant, vsq; in hodiernum diem permanfit.

Veteres

Veteres appellationes, quarum meminimus, planè obsoleuerunt, ipsaq; vrbs hodie *Stadtberge* nominatur: politiores *Marsbergam* siue *Mersbergam* malunt, manetq; opinio adhuc apud incolas, Martem ibi à maioribus cultum. Mons cui vrbs incumbit, præcelsus est lateq; conspicuus, cuius pedem alluit *Dimela* fluuius pisculentus, troctis siue variolis abundans. Is bonam *VVestualia* partem emensus, recepto ad *VVarburgum*, diœcesis Paderbornensis opidum elegans, *Almâ* fluuio, non procul ab *Herstello Saxonico* (aliud enim est *Gallicum* in diœcesi Leodiensi, à quo nostrati, volente Károlo M. anno 797. vt annales Francici & Regino, nomen inditum) in *Visurgim* se exonerat. Ad *Stadtbergam* sunt confinia archiepiscopatus Colonienfis, diœcesis Padibornensis, Dynastiæ *VValdeccensis*, & Comitatus prouincialis *Hassia*, cuius principis tutelæ vrbs ipsa se ante annos aliquot subiecit. Habet illa circiter quingenta domicilia pro captu nationis & loci non inelegantia. Ciues propter negociationes cum vicinis exterisq; assiduas, quas inexhaustæ & perennes in montibus *Surlandicis*, (Neouvaldius *Sorlandicos* indiget) metallifodina pariunt, in re plæriq; viuunt lautâ, suosq; liberos, tam domi, quàm foris in pietatis & literarum studijs educari curant diligenter. Non procul inde abest *Bredelar* / suprâ à nobis relatum, monachorum instituti Diui Benedicti coenobium: cuius fundatio incidit in annum Christi 1170. vt Christianus Cleinsorgius Lemgouienfis, Ictus & Orator eminentissimus, in Chronico Comitum Lippiensium manuscripto, annotatum reliquit. Et tantum de *Eresbergo*, eiusq; Idolo famosissimo.

F I N I S.

G

Notæ

Notæ ad Irmensulam.

R Ag. 2. lineâ 29. Eresburg) Hanc descriptionem sequitur
Ioannes Nauclerus Chronographiæ volum. 2. gener. 26.
In historiâ Conradi I. Imp. generat 31. habet *Heresberg*.

Pag. 8. lin. 9.) Truncum ligni non parua) Eadem inuenias
apud Nauclerum volum. 2. gener. 31.

Pag. 9. lin. 9. *Gowgrauen*) Vera hæc est etymologia, inepta
quam adfert glossator Speculi Saxonici ad articulum 56. libri 1.
Gograff heisset ein *Gograff* / durch das / daß er gehe noth oder that richten
mag / oder daß er gelichen / oder schnelliglich richten mag / oder daß er ge-
hende richten mag.

Pag. 10. lin. 31. In Epitaphio Henrici Comitis) Propter
vetustatem, & conatum poetæ, hexametro versu in vernaculâ lin-
guâ vtentis, integrum adscribam epitaphium, quod exstat V *Ver-*
nigeroda in templo S. Siluestri & Gregorij :

Na bort M. schreuen / ver C. twe X. dabij negen /
Starff Henrich Breue der von Stalberg leue neuet /
Van Warnirode starff Henrick leste Erue dode :
Do was de hire Sünste Erasmi vire.
Vp Fridach wende / na Vesper / was ydt sin Ende.
Der Seelen sine si Gott gnedig ane pine.

Pag. 11. lin. 19. Vniuersalis columna) Ad hunc modum lo-
quitur etiam Nauclerus volum. 2. generat. 31. vbi de Saxonum ori-
gine & moribus differit.

Pag. 13. lin. 15. in gestis Longobardorum) Vide Paulum
V *Varnetridum* lib. 1. cap. 9.

Pag. 14. lin. 10. Quod autem Hera colebatur à Saxonibus)
Credi potest Heram eandem esse cum Herthumo, siue Hertho ve-
terum Sueuorum Deo, cuius meminit Cornelius Tacitus in Germa-
niâ, vbi terram matrem interpretatur, quæ nostris *Erd* / & per aspi-
rationem vsitatam *Herd*. Habitasse autem Sueuos in Saxoniâ testa-
tus

tur Paulus VVarnefridus Diaconus de gestis Longobardorum lib. 2. cap. 5. VVidechindus Saxo lib. 1. Naucerus vol. 2. gener. 20. Crancius Saxon. lib. 1. cap. 29. & Ioannes Neouvaldius ICTus, commentario de antiquis VVestualia colonis. In desertas Saxonum, cum Longobardis in Italiam profectorum, sedes à Sigeberto Francorum rege Sueuos collocatos scribit Sigebertus Gemblacensis ad annum 568. Atq; inde fortassis deus ille Herthumius, siue Herthus vtrifq; , Saxonibus & Sueuis, communis. Richardus Bartholinus Austriados lib. 9. simpliciter Erdam nominat:

Erdaqùe telluris Dea.

Neq; dubito, quin posterior syllaba in voce Herthum ex vulgatâ consuetudine, quâ dicimus Heilthumb / Eigenthumb / Reichthumb / priori coniuncta sit. Andreas Althamerus commentario in Taciti Germaniam, putat Eresbergam arcem ab *Hertho*, siue *Erdâ* denominatam. Verba eius, etsi rectius & commodius suprâ cap. 5. adduci potuissent, hîc apponam. *Opinor, inquit, Eresbergum, ubi Martis Idolum Irmensuel Karolus Magnus euertit, simul ipsam statuam ab Hertho, siue Erdâ, id est, tellure cognominatam.*

Pag. 20. lin. 2. Cæsar de Soldurijs) Locus est lib. 3. de bello Gallico. Athenæus lib. 6. cap. 6. *Silodunos* appellat. De his lege Reinerum Reineccium, dum fata Deusque sinebant, collegam meum coniunctissimum, Historiæ Iuliæ siue syntagmatis parte 2. in regno Celtico, & commentario de nobilitate, pag. 137.

Pag. 29. lin. 2. Vrbi cui à vicino saltu *der Hilles* appellato) Non ignoro vetus Chronicon Saxonicum, Bruschium tomo 1. de Episcopatibus Germaniæ, in historiâ Antistitum Hildensensium, & Antonium Mökerum in oratione de Hildenshemio, affirmare, nomen vrbis huius promanasse à niue quadam miraculosâ cœlitus delapsâ. Quam etymologiam Crancius in metropoli lib. 1. cap. 10. non veretur affirmare fabulosam, nec dissimulat, vnde originem sumserit, quæ omnia in medio relinquo. Apprimè autem mihi arridet coniectura, de saltu isto, qui etsi vrbi Hildesheimensi non est contiguus, haud tamen procul abest: & fuisse olim porrectiorem nemo dubitauerit. Nam nec siluâ Hercynia hodie illud implet spacium, quod ei Cæsar tribuit lib. 6. de bello Gallico. No-

stri maiores plerumq; à siluis, amnibus & fontibus, opidula, burgos ac vicos, quos sparsim rarosq; habebant, denominarunt, assuetâ voculâ aliquâ, mansionem, propugnaculum, tabernaculum, castra, vel locum significante, qualia sunt, *Büttel/Heim/Horst/Lage/Haus/Stede/Burg/Welle* & frequentissimum illud in Saxoniâ & Thuringiâ *Lebe* / quod veteres annales & diplomata scribunt *Löbe* / vnde ortum barbarum illud *lobium*, pergulam significans. Quemadmodum igitur à *Gandâ* fluuio *Gandeshemium*, à fonticulorum frequentiâ *Bornhemium* nomen accepere, sic ab *Hilles* nemore deriuo *Hilleshemium*: eâ ratione, quâ *Hamburgum* ab *Hamâ*, *Huesburgum* ab *Huio*, *Elmesburgum*, sedes olim *Commendatoria* ordinis *Teutonici*, quæ nunc est in pago *Weddi* / ab *Elmo*, vicinis saltibus, appellationem traxere.

Pag. 37. lin. 6. *Sigeburg super Ruram*) *Annalibus Franciscis & Reginoni* est *Sigisburgum* sine dubio à victoriâ dictum. Captum est à *Karolo magno* anno 775. insequenti frustra à *Saxonibus* obsessum. Diuersum ab eo est *Sigebergum* in *Ducatu Bergensi*, dictum à *Sigâ* amne præterfluente. Splendidissimum & magnificum ordinis *Diui Benedicti* monasterium eius loci fundauit Anno (Hermannus Contractus & Marianus Scotus *Hannonem* vocant) ex *Præposito Goslariensi* tricesimus quartus *archiepiscopus Coloniensis*. *Petrus Mersæus* in catalogo *archiepiscoporum Coloniensium* *foundationem* hanc collocat in annum 1066.

Ibidem, Iburg) *Destructum* esse hoc castrum à *Karolo M.* affirmat *Ertvvinus*. *Benno* siue *Bernhardus* eius nominis 2. *Episcopus Osnaburgensis* 18. motus loci amœnitate, & quod olim *primarium patriæ propugnaculum* fuisset, nouam monti arcem imposuit, addito insigni cœnobio instituti *Benedictini*, cui primum præfecit *abbatem Nortbertum*.

Pag. 38. lin. 15. ad *Ambram fl.*) Sic appellatur auctori vitæ *Karoli M.* apud *Pithœum*: accolis est *die Emmer* / influens in *Visurgim*. *Ambrones* *Cimbrorum* in *Italiam* irrumpentium fideles socios, denominatos esse ab hoc flumine, natus in eius ripâ *Steinheimij Reinerus Reineccius* libro de *Myforum* origine, contra *Peuceorum*, qui à *Rheno* nomen deducit, affirmare non dubitat.

Pagina

Pagina eadem lineâ 16. Remam, vbi VVarnæ & Visurgis) Largiat hoc vetustati huius pagi, vt plusculum de eo dicam, quàm instituti nostri patitur ratio. Rema nota est Reginoni lib. 2. ad annum 753. vbi meminit Pipinum regem istuc penetrasse. Scribit *Rimia*, quod idem facit auctor vitæ Karoli M. more veterum Germanorum, quibus *i* pro *e* vsurpare fuit familiare. Sic Dithmarus lib. 6. VVolmerstetum, VVolmerstidi: lib. vltimo VVerbenum, VVirbini: lib. 6. VValbecum, VVallibiki nominat, de hoc addens, significare riuum siluaticum. Non procul à Remâ in arce Viburg, vt Ado Viennensis ætate 6. (Regino lib. 2. deprauatè Nigberg) hodie *der Wedenberg* quem Bernhardus Luderus in encomio vrbs Mindæ *montem Vedegonis* appellat, à Saxonibus occisus est Hildigarius, alijs Hildebertus, decimus septimus archiepiscopus Coloniensis castra Pipini regis secutus. Hunc Karolus M. sepeliuit in monte Ouesberg, vt Henricus de Heruordiâ scribit lib. 2. cap. 69. Qui idem addit, Remæ à Karolo templum conditum, locoq; nomen inditum à *Remis*, vrbe archiepiscopali in Gallijs, quod facilè credo. Nam familiare fuit Karolo M. peregrina nomina nostris locis inferre. Sic à *Pado Italico*, Padus nostras dictus, teste Gobelino ætate 6. cap. 38. vnde vrbi Padibornæ nomen: ab *Heristallo Gallico*, Herstelle Saxonum. Idem in *Corbeia* fecit Ludouicus Pius Karoli F. vt Crancius metrop. lib. 1. cap. 24. Habuit Rema olim cœnobium monialium, de cuius translatione videatur Crancij metropolis lib. 8. cap. 9. & Hamelmanni Chronicon Oldenburgense parte primâ, cap. 21. Insignis est etiamnum Rema *Archidiaconatu*, quem non ita pridem tenebat *Theodoricus* ab *Heimberg* vir genere & virtute nobilissimus, tum temporis cathedralis ecclesiæ Mindensis Canonicus. Subest pagus Rema dynastiæ, seu Comitatus *Rauensburgensi*, in territorio *Vlothano*.

Pag. 40. lin. 23. Verba Syluij repetit) Eadem habet etiam Naclerus volum. 2. gener. 23.

Pag. 41. lin. 22. Vitutum) Priscis Germanis *VVitut*, lex, *VVirtute*, lege, *VVitutdragere*, legislator. Vide Lipsium centuriâ miscellanea tertiâ ad Belgas, epistolâ 49.

Paginâ eadem, lineâ 24. VVittium) Quid si nomen huius iudicij deriuemus à Wette/ quod supra diximus significare pœnam? vt sit Wettegericht/ quali Peinlich gericht.

Pag. 43. lin. 13. Haftenus Chytræus) Cum Chytræo consentit Ertvvinus cuius hæc sunt verba: *Propter quod maximè à Karolo sedes liberae sunt constitutæ: Quæ extunc & meritò ex foundationibus per nobiles legales & virtuosos gubernari consueuerunt, in defensionem fidei Christiane, & pœnam malignorum, ad forum & cognitionem earum sedium spectantium: prout & ego legi in vetustis literis, vbi nobiles milites scribebantur Brigraviij/ &c.*

Pag. 45. lin. 30. Cobbonis) Cobbonem istum ex familiâ Teckelnburgensi ortum fuisse conijcit Spangenbergius, Chron. Saxonici Saxon. cap. 129. non malè. Fuit enim Cobbonis nomen in familiâ istâ vsitatum, sicut Stolbergij habuerunt suos Bothones: Schavvenburgij, Adolfs: Lippienses, Bernhardos & Simones: Honstenij, Eligeros. Coætaneus Ludouici Imp. Cobbo nominatur ab Ertvino: repetit Crancius Metropol. lib. 1. cap. 40. & lib. 2. cap. 14. Huius Cobbonis frater VVarinus fuit abbas Corbeiensis: N. soror, magna sacerdos, siue abbatissa in cœnobio Heruordensi, vt idem Ertvvinus.

Pag. 49. lin. 9. Herstello Saxonico) Herstelle arx est, seu prædium potiùs, agri Paderbornensis in ripâ Visurgis occidentali. Nomen ei inditum à Karolo M. qui ibi castra habuerit, referunt auctores vitæ Karoli, Pithœanus & ἀράννη & à Reineccio editus. Cum quibus faciunt Regino lib. 2. Crancius in Metropoli lib. 1. cap. 12. Georgij Fabricij Originum Saxon. lib. 4. hæc sunt verba: *In eo loco, qui à stabulis principum Herenstelle appellatus fuit. Ego verò non tam de castris ibi locatis, quàm de palatio Gallico in diœcesi Leodiensi, cui situ loci & amœnitate simile fuerit, denominatum puto. Palatij istius meminit auctor vitæ Karoli magni, vbi villam nominat: meminit auctor vitæ Ludouici Pij & Regino, quorum hic ad annum 772. expressè dicit Karolum reuersum in Franciam Natalem Domini celebrasse in Heristallio. Præterea annales Francici ad differentiam alterius disertè nominant Heristallum Saxonicum.*

cum. Chronicon Mindense, & centuriatores Magdeburgenses ex Henrico Heruordienti affirmant, hoc in loco conditum fuisse Episcopatum, qui postea ad fontem Padi VVestualici Padibornam migrauerit. Prædium ipsum diu possedit equestris Falcoburgiorum familia, donec illud Henricus Dux Saxonix, Episcopus Padibornensis, repigneraret.

*Beatus Rhenanus præfatione in
Germaniam suam.*

HOc mirum, quòd in Romanâ antiquitate cognoscendâ diligentissimi sumus, in mediâ, aut etiam vetustiori, quæ ad nos maximè pertinet, negligenter cessamus. In causâ fortassis est, quòd ex luculentissimis scriptoribus illa faciliè cognoscantur, quæ nusquam non exstant: Hæc autem propter auctorum inopiam iudicio magis colligere sit necesse, quàm alio quouis præsidio. *Quamobrem bene mereri de studiosis putandi sunt, qui rem minimè obuiam, non sine ingenti labore perquisitam, in medium candidè proferunt. Hæc ille.*

F I N I S.

IOANNI HENRICO MEI-
BOMIO, DOCTISSIMO
& humanissimo iuueni
S. D.

JOAN. CASELIUS.

N pluribus tui diligendi causis, IOANNES
HENRICE MEIBOMI, & omnium prima,
hac est, & cum primis necessaria, quod CL. V.
HENRICVS MEIBOMIVS, pater tuus, me
tibi primo nato filio, primùm hunc solem adspici-
enti *συνεπιμελητήν*, de more delegit, cum tuo nomi-
ne nomen tuum Saluatori daremus. Etenim ille notitiam nostram,
qua inter nos è communibus litteris & collegij principijs recentior
esset, nouo certioreq; vinculo confirmatam, migrare in arctiorem
amicitiam tum voluit. Sedulo enim & constanter hoc agunt viri
boni, ut qua semel ex virtute, aut non falsa virtutis opinione coa-
luerit beneuolentia, omni ratione & perpetuis studijs crescat & sta-
biliatur. Hoc vero etiam animo, & ipsemet fui ab initio, in quo
cum laudata pertinacia perseuerauerim, à me desciscere hac aetate
nunquam potero: ac profecto ita sentio, nihil esse priuatim iucun-
dus, nihil publicè salutaris tali bonorum conspiratione, quos sapi-
entiae studia potissimum deuinxerint: de quo & sapientum monu-
menta & diuina oracula nos passim erudiunt. Verum ego de te ad
te principio huius epistola potissimum loqui volebam, & institue-
ram, quod rectè à me fieri, vos quoq; censeatis. A puero autem me
ingenio & modestia tibi porro deuinxisti: modestiam probasti nobis
probi.

H

probi.

probitate morum, ingenium discendi desiderio & profectu in litte-
ris: neq; ego desideravi in te mei observantiam, tu quoq; facile ex o-
mnibus signis amorem in te meum, à paterno secundum perspexeris.
Cura autem singularis erga te, neq; à me requiri potuit, quæ etiam
superuacanea videri poterat, cum & pater moderaretur studijs tuis,
& ipse cupidè magnoq; studio audieris doctissimos in omnibus parti-
bus studiorum sapientia, qui veritatem, non opiniones, sectarentur.
Nec pœnitebit te eius opera, quam singularem & multam dedisti
CORNELIO MARTINO nostro. Etsi autem præceptis & co-
hortatione ad te mea tibi nunquam opus fuit, tamen collaudavi te
sapius, quod esse pro illis potuit, & debuit, & fuisse suspicor: neq;
hodiè alia re opus est, nisi, ut non incognitam vobis benevolentiam,
non tam tibi, quam alijs aperiam: ad quam rem hanc mihi sumpsi oc-
casionem, quod pater tuus mihi his diebus, suam de Irmensula lu-
cubrationem legendam misit, quam propediem publici iuris factu-
rus videretur, depromptam ex historia Germania Saxonica, non no-
uam, nisi dicas plures historias. Plures enim ille libros, alios in lu-
cem editos, alios in bibliothecis hætenus latentes, multis annis, lon-
go difficiliq; labore euoluit, non tam, ut de maiorum idololatricis
cultibus erudiremur, quam gauderemus, & DEO benignissima
gratias ageremus, qui in Germania, abolitis impijs ritibus, lucem
cælestis veritatis antè aliquot secula accendisset, qua in hunc diem
quoq; fruimur. Ab annis iam pluribus laudem promeretur pater
tuus ea arte: quæ ipsi laurum & nomen absq; invidia peperit, qui
& iuventuti pœtas interpretaretur, & ipse veterum scriptis paria
pangeret. Magnum illud est, & sapiente viro dignum, docere mi-
nores rationem vitæ hominum, & eos simul moribus, & consilijs in-
struere: quod pollicentur & præstant prisca primi perelegantes scri-
ptores, quos siue vates siue pœtas dixerunt: qui scilicet essent pro sa-
pientibus, vel sapientes ipsi: hoc olim quoq; ad patrem tuum me scri-
psisse recordor, singulari tum honore ab imper. RVDOLPHO II.
affectum: tu quoq; illa aliquando legeris: non novum, sed à pluribus
viris

viris doctis non minus luculentè traditum. Eiusdem artis erat secundum officium, ut preclara scriberet, de rebus eximijs, & virtute prestantes premio laudum liberaliter afficeret. Sed carminum nominatim recensionem instituire nihil attinet; neq; hic fieri possit aut debeat: quantum iure tribuat Mynsigerorum familia inter familiares proximè celebratum fuit. Illud autem & ipse si non cultis versibus, at oratione, soluta numeris, sepe neq; prorsus negligerter secutus fui. Poëtarum sanè est sapientiorum, ut Siculus ille cecinit: ὕμνῳ ἀθανάτους, ὕμνῳ ἀγαθῶν κλέα ἀνδρῶν, & hoc unumquemq; decet, qui nomen suum in bonis scriptoribus haberi velit. Alterum verò etiam meretur laudem, nec illa minorem, neq; priori aduersariam, postquam historia quoq; studio se immerisit altius, non solum ut doceret publicè, sed etiam C. L. Reineccij successor, erudita è tenebris multa publicaret. Docere res gestas omnium seculorum & gentium, & interpretari, ut historia finem percipiant auditores, siue ad se emendandos, siue ad depromenda consilia vel suis, vel alijs, vel patrie, (nam qui neutrum spectet, ut verborum imbres effundat, non docet tamen) magnum profecto est, tum quòd non cuiusuis, tum quòd nihil in vita utilius. An enim facile, habere in memoria temporum quasi omnia momenta, & uniuersi orbis terrarum situm? & ostendere, quæ cui vsui sint? Hæc qui nouerit, quæ principio & ante lectionem vel sub ipsam scire necesse est, sibi vel ipse interpretes erit, illius generis rerum omnium: etsi neq; alterū negem, qui magistrum audit, eum magna felicitate plurimum proficere, etiam breui: quod regum & fortunatorum filijs ex vsu est: quo bono nisi utantur, neq; fortè vnquam, nedum sub iuuentam in tot tantarumq; rerum cognitionem penetrent, quorum non paucos nouimus, de multis, magnis, & abstrusis rebus, quæ eruditissimè differentes, quarum unaquaq; certum hominem postulare videatur. Sed de historia interpretatione hic differere, plus loci non est, quàm de altero, quod prius obiter attigi. Sed neq; dicam de descriptione historia: quid enim? qui non doctum, sed predicatum collega labores,

sive tantum probatum, veniam, ut alij cognoscant, quid super hoc
instituto sentiam ipse, sive quid sentiendum sit, discant minores. Si
enim paternas laudes ad filium persequi instituam, non eris
nemo, qui hoc carpat: neq; velim apud vos in suspicionem venire:
neq; videri venisse apud quemuis alium. Illud autem scribendi
genus, quo in obscuro latentia in apertum proferuntur, esse arbi-
tror, qui improbet, neminē: nec fieri potest, nisi quis ignorare quā-
plurima velit, novisse singulare quidquam nolit. Nosse autem cum
alia remotissimorum & seculorum & populorum, iucundum sit, tum
domestica & patria in conspectu habere, iucundissimum est, etiamsi
fructus alius non accedat, qui in capiendis consilijs eminent maximus,
dum vicina cum vicinis comparamus, proxima à proximis potius
petimus, quàm ex altero, sive seculo, sive orbe. Praclarè mereri tum
de patria, tum de alijs existimandus est, qui hac inuestigat, colligit,
& nobiscum communicat, quamuis incredibili labore, & nunquam
interquiescente opera. Multa vero etiam, praeter hoc accuratum
opusculum, antehac edidit, huc facientia, pater tuus, & quidem pri-
dem, notas ad Sleidani de quatuor monarchijs librum, non mihi tan-
tum aut paucis solum probatas, sed acceptas passim gentium ab o-
mnibus historia studiosis, ut exempla toties operarum industria mul-
tiplicata, etiamnū desiderentur: accessere postea cosmodromium Go-
belij Personæ, & chronicon Riddagsbusanum: ipse etiam edidit
praeterea utilem & necessariam lucubrationem historicam, qua e-
rudiretur collegium quoddam iuriscensultorum in superiori Ger-
mania, cum non satis de negotijs edoeti, nec omnibus explicatis &
cognitis, tulisse viderentur sententiam, qua tamen absq; ve-
ritate antegresse historia, in uniuersum nulla est: sed & alia
nobis ostendit, quae in memoria nunc non habeo: his etiam die-
bus iam typis expressa, legenda mihi misit, quorum notitia cum-
primis usum ament sacris initiati: multa penes se habet plus
etiam, quàm inchoata, quae publicari quàm primùm omnes ve-
limus, & familiares flagitant: duas autem decades scriptorum,

NON

non publicatorum haëtenus, propediem in lucem proferet. Hanc autem ego laudem HENRICO MEIBOMIO patri tuo nemini invidens, optimis ex animo fauens, ultrò tribuo. Fecit enim plus quàm ego in me non suscipiam, nedum persequar: initio conquirere tam varia monumenta magna cura est, maioris legere, maxime diuinare inter legendum, de singulis saepe litteris, ecquæ nam, quid sibi deniq; velint: difficilius atq; laboriosius, conferre inter se omnia, existimare de singulis, repudiare inepta & falsa. Inde autem plurimum emergit boni, nempe veritas, quæ prima virtutum historia est. Certè enim, dum multa deprehenduntur & notantur falsa, vel verum ipsum apprehendimus, vel quod maximè verisimile: cuius rei penes prudentem lectorem ut plurimum censura relinquitur. Eam rationem in hoc quoq; monumento secutum video, quam velim, ipsum porrò, & alios, historiae studio, eo fine incumbentes, sequi. Multum certè accedat lucis veritati historia, etiam noua lux affulgeat grauißimis deliberationibus. Namq; etiam in ijs, qui mea ætate res gestas mandauere litteris, non vno loco aberrauere: neq; de ijs loquor, qui vel causis seruiendum duxere, vel hominibus: hi namq; perperam in historicis censeantur: sed qui cum studerent omnia verisimè perscribere, ut sese haberent, ipsi rei omnibus satisfacere non potuerunt, etiam in perpetua accuratissima inuestigatione, siue in Italia, siue in Gallia, siue in Germania, siue in Belgio, aut ubicunq; in orbe nostro scripserint: siue enim ego certos, siue vnum notem atq; alterum. Quod autem neq; minuta negligit, quæ fortè contemnant aliqui, idem quoq; in laude scribendi prudentiæ pono, à doctissimo quoq; Romanorum Varrone frequentatum singulari studio: minutias dictionum haud negligendas ratus. Originibus enim perspectis, res etiam ipse intelliguntur certius. Ego cum præter ea, quæ antè dixi, & hoc consilium proberem, expecto, ut plura eius generis, & pridem cæpta, in publicum proferat, quibus illustretur historia, & academia Iulia. Namq; magna verèq; laus est cuiusq; academiæ, si quisq; in quo præstat maxi-

mè, non interpellato altero, sed collega, ubi queat, aliquid opis fe-
rat. Illud qui faciat, quantam potest, symbolam ad tranquillita-
tem vitæ hominum, veluti ad epulum solemne maxima panegyros,
debitam confert. Hoc pro argumento habeam doctrina & virtutis
eximia, & perpetuæ concordie in academias: cuius etiam senten-
tia esse uniuersos collegas minimè dubito: hanc etiam ad te episto-
lam, libenter leget pater tuus, mea in te beneuolentia certo indicio:
potius ut tibi de initio sapientia & virtutis spatium gratuler, quam
ut te cohorter; etsi quoque equo currenti aliquando calcaria ad-
dimus: timidior interdum ipse sum, qui perperam currentes te-
neam, interdum lentior, illis volantibus frænum iniiciens. Cum au-
tem, IOAN. HENRICE MEIBOMI, Græcas & latinæ litte-
ras ab adolescentia perdidiceris, nulla etiam neglecta parte studij
sapientia, ipse te in omnibus confirmabis, quod in promptu habes, &
perficies, quod tibi erit perpetuum. Hoc namque nemini nostrum in-
termittendum, quoad spiritum ducimus. In altero studio no-
bilissimo & salutæ hominum necessario, magistros rectissimè audies
& tutissimè, & disciplinarum, quæ in vita hominum usum ha-
bent, summa atque lectissima, tantum tribues & diligentia, & tem-
poris, quantis omnino opus est, quod inueni summi ingenij, & bona
valetudine prædito, non usque adeo erit difficile: quam necessarium:
quorum hoc asseuerat ipse magistrorum vestrorum princeps, in ope-
rum vestibulo, ubi non dissimulat artem esse longam, ut ipsemet lo-
quitur. Sed neque hæc ego te doceo, in quibus tibi constes in perpetuum,
velim, omni studio sectantem & arctissimè amplexantem porro in
omnibus, vera & perfecta, quoad eius fieri potest, uti facis à prima
adolescentia. E veritate namque emergant, siue exoriuntur, & iu-
sta & recta & salutaria unicuique, & generi mortalium: atque hæc
est immutabilis εἰσαγωγή, ut à primo summoque patre
ab æterno initio sancita est. Vale. Helmstad.

in acad. Iul. IV. Id. Mart.

612 13 CXII.

is fe-
llita-
reos,
tutis
nten-
pisto-
licio:
nam
ad-
es te-
m au-
litte-
studij
es, &
min-
o no-
udies
n ha-
tem-
bona
rium:
ope-
et lo-
uum,
rò in
rima
& iu-
hec

mè, non

11 n 21895

1017

27 5

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8
Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

KODAK Color Control Patches

© The Tiffen Company, 2000

Kodak

LICENSED PRODUCT

3/Color Black

Blue

Cyan

Green

Yellow

Red

Magenta

White

3/Color

Black

M. AVG.

UNIVERSITÄT

MECCA
ANA

